ΑΝΑΠΛΑΣΙΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΟΥ ΟΜΩΝΥΜΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ
ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ
ΑΥΞΩΝ ΑΡΙΘ.

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΙΑΝ

ΥΠΟ ΤΗΝ ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ Ε. ΜΕΣΟΛΩΡΑ

Δ. Φ. ΥΦΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΑΙ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΤΟΣ Ε'.—ΤΟΜΟΣ Ε'.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Δ. ΚΟΛΛΑΡΑΚΗ ΚΑΙ Ν. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ

Κάτωθι τοῦ Δημαρχείου

1892

Ἔτος Ε'. Ἀριθμὸς 101.

ΑΝΑΠΛΑΣΙΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΤΟΥ ΟΜΩΝΥΜΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΔΙΣ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΕΤΗΣΙΑ ΠΡΟΠΛΗΡΩΤΕΑ

Ἐσωτερικοῦ δρ. 10. Ἐξωτερικοῦ φρ. χρυσᾶ 10.

Πᾶς συνδρομητὴς θεωρεῖται καὶ μέλος ἀρωγόν.

ΤΙΜΗ ΕΚΑΣΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ ΤΟΥ Α' Β' Γ' ΚΑΙ Δ' ΕΤΟΥΣ ΠΡΟΚΑΤΑΒΑΛΛΟΜΕΝΗ

δραχμαὶ 10 ἐν τῷ ἐσωτερικῷ καὶ φράγκα χρυσᾶ 10 ἐν τῷ ἐξωτερικῷ.

Συνδρομηταὶ ἐγγράφονται ἐν τῷ γραφείῳ τοῦ περιοδικοῦ, κειμένῳ ἐν τῇ ἐνορίᾳ τῶν ἁγίων Θεοδώρων, ὁδῷ Μιλτιάδου ἀριθ. 27, καὶ ἐν τοῖς βιβλιοπωλείοις Ἀνέστη Κωνσταντινίδου καὶ Γ. Κασδόνη.

ΠΑΣΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΣΥΛΛΟΓΟΝ ΕΠΙΓΡΑΦΕΤΑΙ

Σύλλογον «Ἀναπλάσεως» Ἀθήνας.

Collége «Anaplassis» Athènes.

Πᾶσα δωρεὰ πρὸς τὸν Σύλλογον ἢ πρὸς τὸ ταμιεῖον τοῦ «Ἀποστόλου Παύλου» ἢ πᾶσα συνδρομὴ πρὸς τὸ περιοδικὸν πέμπεται ἢ πρὸς τὸν Πρόεδρον τῆς Ἀναπλάσεως» Σ. Μητροπολίτην Ἀθηνῶν κ. Γερμανὸν, ἢ πρὸς τὸν Διευθυντὴν τοῦ περιοδικοῦ.

Τὰ πεμπόμενα χειρόγραφα δημοσιευόμενα καὶ μὴ δὲν ἐπιστρέφονται. Πᾶν ἄρθρον μὴ φέρον ὑπογραφὴν προέρχεται ἐκ τῆς Διευθύνσεως.

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ - Ι. Η. ΜΕΣΟΛΩΡΑΣ - ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1 ΙΟΥΛΙΟΥ 1892.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ῥιζάρειος Ἐκκλησιαστικὴ Σχολή.—Προσλαλιὰ τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Ἀθηνῶν κ. Γερμανοῦ, ῥηθεῖσα κατὰ τὴν ἔναρξιν τῶν ἐξετάσεων τῆς Ῥιζαρείου ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς (18 Ἰουνίου 1892).— Εἰδικὴ δικαστικὴ δικαιοδοσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐπὶ τῶν ὀρθοδόξων κοινοτήτων, ὑπὸ Μιχ. Ι. Γαλανοῦ.—Πίστις καὶ λόγος ὑπὸ Π. Γρατσιάτου. Ἠθικὴ διάπλασις, ὑπὸ Φιλοποίμενος Γ. Στεφανίδου.—Βιβλία νέα.—Ἀλληλογραφία.

ΡΙΖΑΡΕΙΟΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Ἐν ἐπιβλητικῇ σεμνότητι ἤρξαντο τῇ 18ῃ π.μ. αἱ ἐξετάσεις τῆς Ῥιζαρείου σχολῆς. Παρῆσαν ὁ σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Ἀθηνῶν κ. Γερμανός, ὁ ἅγιος Λαρίσσης κ. Νεόφυτος, οἱ ὑπουργοὶ τῆς παιδείας καὶ τῶν ἐξωτερικῶν κ. κ. Κοσμανάκος καὶ Δραγούμης, ὁ δήμαρχος κ. Μελᾶς, οἱ ἔφοροι, καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ πλεῖστοι λόγιοι. Μετὰ τὴν σύντομον ἱεροτελεστίαν, ὁ σεβασμ. μητροπολίτης ὡμίλησε πολλὰ τὰ καλὰ καὶ συμβουλευτικά. Στρέψας δὲ τὸν λόγον πρὸς τὴν μὴ ἐκπληρουμένην ἐν γένει ἱερὰν ἐπιθυμίαν, ἣν προέθεντο οἱ ἀείμνηστοι Ῥιζάραι, εἶπεν, ὅτι εἶνε ἀνάγκη νὰ γίνωσι μεταρρυθμίσεις τινὲς καὶ καταβληθῇ ἡ δέουσα μέριμνα ὑπὸ τῆς σ. κυβερνήσεως. Εἶτα ἔλαβε τὸν λόγον ὁ διευθυντὴς τῆς σχολῆς κ. Ν. Κρίσπης, ὑποδείξας τίνα αἴτια ματαιοῦσι τὸν ἱερὸν σκοπὸν τῆς σχολῆς, ἥτις διοικητικῶς κατά τε μόρφωσιν καὶ διαπαιδαγώγησιν πρόκειται ὑπόδειγμα εἰς τὴν κρίσιν πάσης λογικῆς αὐστηρότητος. Αἱ γνῶμαι τοῦ σεβ. μητροπολίτου καὶ τοῦ διευθυντοῦ κ. Κρίσπη εἶνε συμφωνόταται ἐν τῇ διαρρυθμίσει τῶν τῆς σχολῆς, ἣν ἀπαιτοῦσιν αἱ σήμερον ἀλλοῖαι κοινωνικαὶ συνθῆκαι. Ἀπαιτεῖται ἐμβριθὴς σκέψις, καὶ ἀπόφασις, καὶ μέριμνα τῆς Κυβερνήσεως.—Μετὰ ταῦτα ἤρξαντο αἱ ἐξετάσεις τῆς δογματικῆς, τῆς ὁμιλητικῆς, τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, τῶν ἑλληνικῶν καὶ τῶν λοιπῶν μαθημάτων. Οἱ μαθηταὶ ἀπήντων εὐστόχως καὶ καλῶς, δεικνύοντες ἐγκράτειαν πολλὴν τῶν προτεινομένων ζητημάτων, ἐφ' ᾧ συγχαίρομεν τούς τε κ. κ. καθηγητὰς καὶ τὸν διευθυντὴν τῆς σχολῆς. Οἱ ἐφέτος ἐξερχόμενοι εἶνε δέκα· εὐχόμεθα δὲ νὰ μὴ ἐπιλάθωνται τῆς ὑποσχέσεως, ἣν ἔδοσαν κατὰ τὴν εἰς τὴν σχολὴν εἴσοδόν των. Ἀμφοτέρας τὰς προσλαλιὰς δημοσιεύομεν ἐν τῷ παρόντι φύλλῳ.

ΠΡΟΣΛΑΛΙΑ

ΤΟΥ ΣΕΒΑΣΜΙΩΤΑΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΑΘΗΝΩΝ Κ^ΟΥ ΓΕΡΜΑΝΟΥ

«Κύριε, ἄφες αὐτὴν καὶ τοῦτο τὸ ἔτος,
κἂν μὲν ποιήσῃ καρπόν· εἰ δὲ μήγε,
εἰς τὸ μέλλον ἐκκόψεις αὐτήν.»
(Λουκ. ιγ' 8.)

Πόσον προσφόρως νομίζομεν, Σεβάσμιοι ἐν

Χριστῷ ἀδελφοὶ καὶ λοιπὴ τῶν φιλομούσων ὁμήγυρις, πόσον προσφόρως δύναταί τις ἐν τῇ σεμνῇ ταύτῃ τῶν γραμμάτων ὁμηγύρει νὰ μνημονεύσῃ τῶν λόγων τούτου τοῦ Κυρίου περὶ τῆς ἀκάρπου συκῆς, κατὰ μεγάλην προσέγγισιν δυναμένων νὰ ἐφαρμοσθῶσι καὶ εἰς τὴν σχολὴν ταύτην. Τὸ ἡμέτερον ἔθνος τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι πλούσιον ἐν τέκνοις γενναίοις, ὑπὲρ παντὸς ἄλλου τὴν πατρίδα ἀγαπῶσι καὶ ὑπὲρ ταύτης τὴν ζωὴν αὐτῶν ἅπασαν καὶ τοὺς ἱδρῶτας καταναλίσκουσι, μοναδικὴν ἀποτελεῖ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ἱστορίᾳ ἐξαίρεσιν. Ὅ,τι ἄλλαχοῦ ταῖς Κυβερνήσεσιν ἐκ καθήκοντος ἐπιβάλλεται, ἐνταῦθα ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία αὐθορμήτως ἀναλαμβάνει, οὐδὲν ἕτερον ἐκ τῶν μεγάλων τούτων θυσιῶν προσδοκῶσα ἢ τὰς εὐλογίας τῆς πατρίδος, ἥτις βεβαίως τὰ ἀγαπητὰ τῶν τέκνων της τούτων ὀνόματα εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα διαιωνίσει. Οἱ Ζωσιμάδαι, οἱ Ἀρσάκαι, οἱ Βαρβάκαι, οἱ Σίναι, οἱ Ζάππαι καὶ λοιποὶ ἤδη ἀθάνατον τὴν ἑαυτῶν μνήμην κατέλιπον. Ὡς δὲ ἡμεῖς μετὰ θαυμασμοῦ μνημονεύομεν τῶν ὀνομάτων τῶν ἐνδόξων καὶ μεγάλων ἡμῶν προγόνων, οὕτως αἱ μεταγενέστεραι γενεαὶ εὐλαβῶς μνημονεύσουσι τῶν μεγάλων ὀνομάτων τῶν προμνημονευθέντων τῆς πατρίδος εὐεργετῶν, ἀναγράφουσαι τὰ ἔνδοξα αὐτῶν ὀνόματα εἰς τὸ πάντως ἀνεγερθησόμενον πάνθεον. Ἀλλὰ μεταξὺ τῶν μεγάλων τούτων τῆς πατρίδος εὐεργετῶν, τὴν πρώτην, νομίζομεν, κατέχουσι θέσιν οἱ ἀείμνηστοι Μάνθος καὶ Γεώργος οἱ Ριζάραι, οἵτινες εἰς παντοίας ἑαυτοὺς στερήσεις ἀγογγύστως ὑποβαλόντες καὶ πάσας τὰς μακρὰς τοῦ βίου αὐτῶν ἡμέρας θυσιάσαντες καὶ βασιλικὴν συναθροίσαντες περιουσίαν, μετὰ χαρᾶς εἰς τὸν ἀναγεννηθεῖσαν προσέφερον Πατρίδα ὑπὲρ ἰδίου σκοποῦ, ὃν ἐθεώρησαν ὡς τὸν συντελεστικώτερον ὑπὲρ τῆς προαγωγῆς τοῦ πρὸ μικροῦ ἐκ τῆς τέφρας ἐξελθόντος Ἔθνους. Ἡ ἀείμνηστος δυὰς καθ' ὅλον τὸν μακρὸν αὐτῆς βίον εἰς ἕνα καὶ μόνον ἀπέβλεπε σκοπόν, εἰς τὴν διὰ τῆς θρησκείας ἐξευγένισιν τῆς πατρίδος, εἰς τὴν διὰ τῆς θρησκείας συντήρησιν καὶ κραταίωσιν τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς. Ποσάκις ἴσως κατὰ μόνας διαλογιζόμενοι δὲν ὑπελόγιζον ὡς ἔμποροι τραπεζῖται τοὺς ἀγλαοὺς καρποὺς τοῦ ἑαυτῶν ἱδρώματος. Διὰ τῆς φαντασίας οἱ ἀείμνηστοι ἀνέβλεπον στρατιὰν ὅλην ἀποφοίτων τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, περιβεβλημένην τὸν ἱερὸν μανδύαν, διασχίζουσαν τὰς πανταχοῦ γῆς διαφόρους Ἑλληνικὰς νήσους, ἐπισκεπτομένην τὴν Κρήτην, τὴν Χίον, τὴν Σμύρνην, αὐτὴν τὴν φιλτάτην γενέτειραν, κηρύττουσαν καὶ εὐαγγελιζομένην τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, ἀντικρούουσαν τὰς κακοδοξίας τῶν αἱρετικῶν τῶν καταπλημμυρούντων τὴν ἡμετέραν γῆν, διαφωτίζουσαν τοὺς ἁπλουστέρους περὶ τῶν ἀληθειῶν τῆς ἁγίας ἡμῶν πίστεως, καὶ στηρίζουσαν ἐν τῇ πίστει τοὺς ὑπὸ ἀντιξόων ἀνέμων προσβαλλομένους ἀδελφοὺς ἡμῶν. Ἓν γένει ἡ ἀείμνηστος τῶν Ἀριζαρῶν δυὰς ἐκ τῆς πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπης διαφλεγομένη, ἐπόθει νὰ συντελέσῃ ὑπὲρ τῆς ὅσον τὸ δυνατὸν μεγαλειτέρας προόδου αὐτῆς, ἀναδεικνύουσα ταύτην διὰ τῶν λευκῶν τῆς χάριτος οὐ μόνον μεγάλην καὶ εὐδαίμονα, ἀλλὰ καὶ ἔνδοξον καὶ εὐσεβῆ. Ἔλεγον καθ' ἑαυτοὺς οἱ ἀείμνηστοι: οἱ συμπολῖται ἡμῶν Ζωσιμάδαι, ἐμπορευσάμενοι τὸ παρὰ τοῦ Κυρίου ἐμπιστευθὲν αὐτοῖς τάλαντον, τὰ μάλιστα συνετέλεσαν εἰς τὴν δαψιλεστέραν τοῦ θείου λόγου ἀκρόασιν, εἰς τὴν ἀναζωπύρησιν τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος. Ἡ χορεία ἐκείνη τοσούτων εὐκλεῶν τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας τέκνων, ἀφορῶσα εἰς τὴν πρόοδον τῆς πατρίδος καὶ πολλαπλασιάσασα τὸ ἐμπιστευθὲν τάλαντον, τὰ μάλιστα συντέλεσεν εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς Πατρίδος παντοιοτρόπως ἐργασθεῖσα. Ἡ ἱερὰ ἐκείνη γενεά, ὑποστᾶσα πάσας τὰς φοβερὰς συνεπείας ἀνίσου ἀγῶνος καὶ καταναλώσασα πᾶν ὅ,τι ἐκέκτητο καὶ ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ τῆς Πατρίδος βωμοῦ ἀφιερώσασα καὶ τὴν τελευταίαν ἰκμάδα τῆς δυνάμεως αὐτῆς, ἐκληροδότησεν ἡμῖν πατρίδα ἐλευθέραν· πῶς; ἔλεγον καθ' ἑαυτούς, καὶ ἡμεῖς ἐκείνους ἀπομιμούμενοι πολλαπλασιάσομεν τὰ δι' τῶν ἱδρώτων μας κτηθέντα ὑπὲρ τῆς Πατρίδος; Πάντως πολλαπλάσιον τὸ κέρδος, ἔξομεν, ἐὰν ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ Κλήρου τὰ ἐμπιστευθέντα ἡμῖν ἐμπορευθῶμεν. Τὰ τοῦ ἱεροῦ κλήρου τοῦ τοσαύτας μὲν τῇ πατρίδι τὰς ὑπηρεσίας παρασχόντος, ἐγκαταλειφθέντος δὲ εἰς τὴν τύχην του, οὐδενὸς ὑπὲρ αὐτοῦ μεριμνῶντος. Καὶ εὐθέως ἡ σκέψις ἔργον ἐγένετο, καὶ ἱδρύθη ἡ ἱερὰ αὕτη Σχολή, ὡς ἀκρόπολις ἱερὰ τὰς ἐλπίδας τῆς Ἐκκλησίας ἀναπτερώσασα. Αἰωνία λοιπὸν ἔστω ἡ μνήμη Ὑμῶν, ὦ σεμνοὶ καὶ μεγάθυμοι τῆς Ἐκκλησίας εὐεργέται, οἵτινες τὸν βίον ἅπαντα ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας γενναιοφρόνως ἀφιερώσατε! Αἰωνία ἔστω ἡ μνήμη Ὑμῶν, ὦ ἱεραὶ σκιαὶ τῶν ἀείμνήστων Ἀριζαρῶν, οἵτινες, ὅπως μορφώσητε ἄνδρας δυναμένους βαστάσαι τὸ ὄνομα Κυρίου ἐνώπιον ἐθνῶν καὶ βασιλέων, ὅπως κατασκήσητε ἄλλους εὐτυχεῖς, παντοίας ὑπέστητε ἑκουσίας στερήσεις. Αἱ ἅγιαι ὑμῶν ψυχαὶ περιϋπτάμεναι ἄνωθεν ἡμῶν κατὰ ταύτην τὴν στιγμὴν, εὐφραίνονται πάντως ἀκούουσαι ἡμῶν εὐφήμως τῆς ἡμετέρας γενναιοδωρίας μνημονευόντων· ἀγάλλονται καθορῶσαι δεκάδας νέων λευκῶν τὴν ἱερὰν στολὴν περιβεβλημένων καὶ προπαρασκευαζομένων, ἵνα ἀναλάβωσι τὸ ἀγαπητὸν Ὑμῖν ἔργον, τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης.

Καὶ ὅμως πόσον ἐπισφαλεῖς ἦσαν αἱ ἄλλως τόσον σοφαὶ καὶ πρακτικαὶ αὗται σκέψεις τῶν ἀειμνήστων Ριζαρῶν! — Ἕκαστος ἐν τῷ κόσμῳ ἀρχόμενος οἱουδήποτε σταδίου, τίθησι πρὸ αὐτοῦ σκοπόν τινα, ὑπὲρ τῆς ἐπιτεύξεως τοῦ ὁποίου συγκεντροῖ πάσας τὰς δυνάμεις του, κανονίζει πάσας τὰς προσπαθείας του, ῥυθμίζει πάσας τὰς σκέψεις του. Πρὸ τῆς ἐπιτεύξεως τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ διατελεῖ ἐν διηνεκεῖ στενοχωρίᾳ, καὶ πᾶσαν βιωτικὴν εὐτυχίαν θωρεῖ ὡς παροδικὴν καὶ μικροῦ λόγου ἀξίαν, ἀποβλέπων εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ τεθέντος σκοποῦ, ἐφ' οὗ στηρίζει πᾶσαν τὴν εὐδαιμονίαν του. Καὶ ἐὰν μὲν ὁ ἐπιδιωκόμενος σκοπὸς ἀποβῇ ἐπωφελής, τότε ἕκαστος ὀφείλει ἵνα μετ' εὐφημιῶν μνημονεύῃ τῶν προσπαθειῶν τοῦ ὑπὲρ τῆς κοινωνίας κοπιάσαντος· ἐὰν δὲ τοὐναντίον ἡ ἀποτύχῃ τις τοῦ σκοποῦ, ἢ καὶ ἐπιτύχῃ μέν, ἐκ τῶν ὑστέρων ὅμως καταδειχθῇ ἀλυσιτελής, τότε βεβαίως καταλαμβάνει θλῖψις τὸν ἐργασθέντα, ἔστω καὶ ἂν τὸ ἐξαγόμενον τῶν ἐργασιῶν του ἄλλως πως τὴν κοινωνίαν ὠφελῇ. Οἱ ἀείμνηστοι Ἀρσάκαι βλέποντες κατ' ἐνιαυτὸν Ἀρσακιάδας ἐξερχομένας ἐκ τοῦ ὑπ' αὐτῶν ἱδρυθέντος ἱεροῦ τεμένους, καὶ διασχιζούσας οὐ μόνον σύμπαν τὸ Ἑλληνικὸν ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπ' οὐρανὸν ἅπασαν, ἔνθα ἡ φιλοπονία τῆς ἡμετέρας φυλῆς προσκαλεῖ τὰ τέκνα τῆς πατρίδος, ἀγάλλονται ἐπὶ τῇ ἐπιτυχίᾳ. Οἱ ἀείμνηστοι Βαρβάκαι καθορῶντες ἐνιαυσίως πολλὰς δεκάδας νέων ἀποφοιτώντων ἐκ τῶν Βαρβακείων καὶ φοιτώντων εἰς τὰ ἀνώτερα τῶν μουσῶν τεμένη καὶ θεραπευόντων πάσας τὰς ἐπιστήμας, χαρὰν χαίρουσι μεγάλην ἐπὶ τούτῳ. Οἱ Σίναι, οἱ Στουρνάρεις, οἱ Ἀβέρωφ, οἱ Ζάππαι καὶ ἅπασα ἡ ἄλλη χορεία τῶν ἐνδόξων τῆς πατρίδος εὐεργετῶν βλέποντες τὰ ὑπ' αὐτῶν ἱδρυθέντα ἱερὰ τεμένη κανονικῶς λειτουργοῦντα καὶ εἰς τὴν πρόοδον τῆς πατρίδος καὶ τὴν ἀνακούφισιν τῆς κοινωνίας συντελοῦντα, χαρὰν χαίρουσι μεγάλην ἐν οὐρανῷ, ἀφθόνως ἀπολαμβάνοντες τὸν μισθὸν τῶν πόνων αὐτῶν. Δυστυχῶς ὅμως καὶ παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν μόναι ἐν κατηφείᾳ διατελοῦσιν αἱ ψυχαὶ τῶν Ἀριζαρῶν· αἱ ψυχαὶ δηλ. ἐκείνων, οἵτινες ἐπεδίωξαν τὸν ἀνώτερον παντὸς ἄλλου σκοπόν. Παρέρχονται σειραὶ ὁλοκλήρων ἐτῶν, καθ' ἃ ἑστικῶς ἄνωθεν αἱ ψυχαὶ τῶν Ἀριζαρῶν ἐποπτεύουσαι, παρατηροῦσι τίνες ἐκ τῶν ἀποφοιτησάντων ἐξεπλήρωσαν τὰς ἱερὰς αὐτῶν ὑποσχέσεις, τὸν σκοπὸν τῆς Σχολῆς· παρατηροῦσι πόσοι ἐκ τῶν ἐμπλησθέντων καὶ περιθαλφθέντων ἐκ τῶν ἱδρώτων των ἐξεπλήρωσαν τὰς συνθήκας, ἃς ἔδωκαν εἰσελθόντες εἰς τὸ ἱερὸν τοῦτο τέμενος· καὶ ὅμως ἐπὶ ματαίῳ τὰ ἔτη παρέρχονται, καὶ αἱ προσδοκίαι τῶν Ριζαρῶν σχεδὸν ματαιοῦνται, καὶ ἀθυμία δεινὴ τούτους καταλαμβάνει, καὶ αἱ ἱεραὶ αὐτῶν ψυχαὶ πληροῦνται κατηφείας ἐπὶ τῇ τηλικαύτῃ ἀποτυχίᾳ, καὶ πλήρης ἀπελπισία καταλαμβάνει ταύτας, καθορώσας τὴν ἄκραν ἀγνωμοσύνην τῶν ἐπὶ πενταετίαν μὲν ἓν ἥμισυ ἑκατομμύριον δρ. καταναλισκόντων ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ διατηρήσωσι τὴν ἱερὰν περιβολὴν καὶ ἐφ' ὅρου ζωῆς τὴν Ἐκκλησίαν ὑπηρετήσωσι, μόλις δὲ τὸν οὐδὸν τοῦ ἱεροῦ τεμένους διασκελιζόντων τὴν μὲν ἱερὰν περιβολὴν περιφρονητικῶς ἀπορριπτόντων, τρεπομένων δ' εἰς ἄλλα ἔργα ξένα ὅλως τῆς διακονίας τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ τῶν Ἀριζαρῶν σκοποῦ. Καὶ ἤδη ἡ ἱερὰ ἐκείνη εἰκών, ἡ τοσοῦτον ἀξιεπαίνως ἀναρτηθεῖσα, βλέπουσα ἡμᾶς ἐπὶ τὸ αὐτὸ αὖθις συναθροισθέντας, μεγάλως φαίνεται ἀθυμεῖ, ἀδημονοῦσα ἐπὶ τοῖς γιγνομένοις. Πρὸς τί, φαίνεται λέγουσα, ἡ ἀπώλεια αὕτη τῶν τοσούτων ἱδρώτων ἡμῶν, ἀφοῦ διὰ τηλικούτου χρηματικοῦ ποσοῦ οὐδένα κληρικὸν ἐτησίως ἡ Ἐκκλησία ἀποκτᾷ κατὰ τὴν ἔφεσιν ἡμῶν; Πρὸς τί ὁ τηλικοῦτος τῶν ἐξετάσεων θόρυβος; πρὸς τί ἡ εὔφημος τῆς Σχολῆς ὀνομασία; πρὸς τί ἡ σεμνὴ τῶν ἐν τῇ Σχολῇ περιβολή; πρὸς τί αἱ σοφαὶ τῶν θεολόγων Καθηγητῶν διδασκαλίαι; πρὸς τί αἱ ἐνδελεχεῖς τῶν κ. Ἐφόρων καὶ τῆς σ. Διευθύνσεως μέριμναι, ἀφοῦ ἡ Ἐκκλησία οὐδένα κατ' ἔτος ἀποκτᾷ στρατιώτην; Ἡμεῖς γαλουχηθέντες τῷ γάλακτι τῆς εὐσεβείας καὶ καλῶς γινώσκοντες οἵων ἀγαθῶν πρόξενος ἐγένετο ἡ Ἐκκλησία καὶ ὁ Ἱερὸς Κλῆρος τῷ ἡμετέρῳ Γένει, οἵων δ' εὐεργετημάτων δύναται ν' ἀποβῇ πρόξενος Κλῆρος ἱερός, καλῶς δεδιδαγμένος τὰς ἀληθείας τῆς πίστεως, τῷ Ἑλληνισμῷ κυρίως, καὶ τῇ ἀνθρωπότητι ἐν γένει, ἱδρύσαμεν τὸ τέμενος τοῦτο τὸ ἱερὸν θυσιάσαντες πάντας τοὺς ἱδρῶτας ἡμῶν, πᾶσαν τὴν περιουσίαν ἡμῶν, ἣν διὰ παντοίων μόχθων καὶ στερήσεων ἀπεκτήσαμεν, ἐπὶ μόνῳ τῷ ὅρῳ, ὅπως μόνον οἱ μέλλοντες ἱερᾶσθαι διδάσκωνται ἐν αὐτῇ. Πρὸς περιφρούρησιν τῆς ἐφέσεως ἡμῶν ταύτης καὶ ἐπίτευξιν τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν σκοποῦ κατεστήσαμεν φρουροὺς καταγομένους ἐξ ἐκείνων τῶν χωρῶν τῶν καὶ σήμερον ὑπομιμνησκουσῶν κατὰ πᾶσαν στιγμὴν τί ὀφείλομεν εἰς τὴν ἁγίαν ἡμῶν Ἐκκλησίαν, τί προσδοκῶμεν ἐκ τῆς ἁγίας ἡμῶν πίστεως. Ὡς μὴ ὤφελεν ὅμως αἱ προφυλάξεις ἡμῶν σχεδὸν ἀπέτυχον, αἱ προσδοκίαι ἡμῶν ἐματαιώθησαν· καὶ ἡμεῖς λοιπὸν μετὰ τὰς τοσαύτας προσπαθείας, τοῦ σκοποῦ ἀποτυχόντες, θεωροῦμεν ἑαυτοὺς ὡς τοὺς δυστυχεστάτους τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἀναρτηθεῖσα αὕτη εἰκὼν οὐδὲν ἡμᾶς ὠφελεῖ· τοὐναντίον πρόκειται εἰς τεκμήριον τῆς ἀποτυχίας ἡμῶν, ἐπιδιωξάντων σκοπὸν ἀνέφικτον. Τί ποιήσωμεν λοιπὸν ἐπὶ τῇ ἀτυχίᾳ ἡμῶν ταύτῃ; Καταργήσωμεν τὸ ἔργον τῶν χειρῶν ἡμῶν, ὅπως μὴ τοὐλάχιστον μυ-

κτηριζώμεθα ἐπὶ πλέον ἐπὶ τῇ ἀτυχίᾳ καὶ παρ' αὐτῶν τῶν κατασπαθιζόντων τοὺς ἱδρῶτας ἡμῶν· «ἔκκοψον αὐτὴν ἵνα μὴ καὶ τὴν γῆν καταργῇ.»

Ἀλλ' οὐχὶ πρὸς Θεοῦ, ὦ ἀείμνηστοι τῆς Πατρίδος καὶ τῆς Ἐκκλησίας εὐεργέται· ἄφετε αὐτὴν καὶ τοῦτο τὸ ἔτος, κἂν μὲν ποιήσῃ καρπόν, καλῶς· εἰ δὲ μήγε, εἰς τὸ μέλλον ἐκκόψατε αὐτήν. Ἡ ὑφ' ὑμῶν ἀγαπηθεῖσα Ἐκκλησία, ἡ τοσαύτας χρηστὰς ἐλπίδας ἐπὶ τῷ καθιδρύματι τούτῳ στηρίζουσα, δι' ἡμῶν ἀπευθύνει τὴν παράκλησιν ταύτην ὑπισχνουμένη, ὅτι, καταφανοῦς ἤδη γενομένης τῆς ἀκαρπίας αὐτῆς, προσηκόντως καλλιεργηθήσεται, τῆς Σεβαστῆς Κυβερνήσεως κυριώτατα πρὸς τοῦτο συντελούσης, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἀγαθοὺς καὶ εὐχύμους παρέξει καρποὺς συμφώνως τῇ ἀγίᾳ ὑμῶν ἐφέσει. — Ἀλλὰ τίνι τρόπῳ γενήσεται ἡ καλλιέργεια πρὸς ἀπόκτησιν ἐπιθυμητῶν καρπῶν;

Πολλάκις ἐπαναλαμβάνεται, ὅτι ἐφ' ὅσον ὁ ἱερὸς Κλῆρος ὀλιγοστεῖται, ὁ σκοπὸς καὶ τῶν Ἱερατικῶν Σχολῶν καὶ τῆς Ῥιζαρείου Σχολῆς καὶ τῆς Θεολογικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Σχολῆς οὐκ ἐκπληρωθήσεται, τῶν ἀποφοίτων μὴ δυναμένων νὰ ζήσωσιν ἀξιοπρεπῶς, τεινόντων ὡς ἐπαιτῶν τὴν χεῖρα μετὰ τὴν τέλεσιν οἱασδήποτε ἱεροτελεστίας. Νομίζοντες ὅτι ἡ παρατήρησις αὕτη δὲν εἶναι γενικῶς ὀρθή, καθ' ὅσον ὁ Ὀρθόδοξος Κλῆρος καὶ ἰδίᾳ ὁ Ὀρθόδοξος Ἕλλην, Κλῆρος ἐπὶ δεκαεννέα ὅλους αἰῶνας ἀμισθὶ τὸ Εὐαγγέλιον τῆς ἀληθείας κηρύττων, καὶ τὰ μυστήρια τῆς χάριτος τελεσιουργῶν, ἐνεργεῖ συμφώνως ταῖς ἀποστολικαῖς παραδόσεσι, συμφώνως τῷ ἱερῷ Εὐαγγελίῳ τῷ θεωροῦντι τὸν μισθωτὸν οὐχὶ ποιμένα, οὐδὲ ἐνδιαφερόμενον περὶ τῶν προβάτων καὶ φεύγοντα εἰς πρώτην προσβολήν, ὅτι μισθωτός ἐστι καὶ οὐ μέλει αὐτῷ περὶ τῶν προβάτων· νομίζοντες, λέγομεν, ὅτι ἡ παρατήρησις περὶ μισθοδοσίας τοῦ κλήρου δὲν εἶναι ὀρθὴ οὐδὲ σύμφωνος τῇ ἐκκλησιαστικῇ παραδόσει γενικῶς, προτείνομεν τὴν διὰ τῆς Σ. Κυβερνήσεως μεταρρύθμισιν καὶ τῆσδε τῆς Σχολῆς καὶ τῶν ἐν τῷ Κράτει ἱερατικῶν Σχολῶν πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ μέλλοντος καὶ ἀξιοπρεπῆ συντήρησιν τῶν ἐκ τούτων ἀποφοιτώντων. Ἐὰν π. χ. αἱ μὲν ἱερατικαὶ Σχολαὶ μετερρυθμίζοντο οὕτως, ὥστε οἱ ἐκ τούτων ἀποφοιτῶντες νὰ ὦσιν ἱκανοὶ νὰ μετέρχωνται τὸ δημοδιδασκαλικὸν ἔργον· ἐὰν ἡ Σχολὴ αὕτη μετερρυθμίζετο οὕτως ὥστε, οἱ ἐκ ταύτης ἀποφοιτῶντες νὰ ἔχωσιν ἐπαρκεῖς δυνάμεις ὅπως διορίζωνται σχολάρχαι καὶ ἑλληνοδιδάσκαλοι, τότε ὁ μὲν λόγος τῆς ἀποβολῆς τῆς ἱερᾶς περιβολῆς ἐντελῶς ἤθελεν ἐκλίπῃ, τῶν ἐντεῦθεν ἐξερχομένων ἀμέσως εὑρισκόντων ἔργον, ὁ δὲ σκοπὸς τῶν ἱερῶν τούτων Σχολῶν ἤθελεν ἐκπληροῦσθαι, συμφέρον ἐχόντων τῶν διδασκάλων τούτων νὰ ἀνέλθωσιν εἰς καθέδρας πρεσβυτέρων. Ἑπομένως νομίζομεν, ὅτι μόνον διὰ τοῦ μέσου τούτου δυνάμεθα νὰ χρησιμοποιήσωμεν τὰς ὑπαρχούσας ἱερατικὰς Σχολάς, μόνον διὰ τοῦ μέσου τούτου δυνάμεθα νὰ ἀποκτήσωμεν Κλῆρον Ἱερὸν ἄξιον τῆς ἑαυτοῦ ἀποστολῆς.

Εἰς ὑμᾶς δὲ τὸν λόγον ἤδη στρέφοντες, φίλτατοι μαθηταί, μίαν καὶ μόνην ἀπευθύνομεν συμβουλήν· ἐγκαρτερήσατε εἰς τὸ ἱερὸν στάδιον, εἰς ὃ αὐθορμήτως εἰσήλθετε. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι τὸ στάδιον τοῦτο εἶναι ἔναντι καὶ πλῆρες προσκομμάτων, ἄγει ὅμως εἰς παράδεισον πάντερπνον πλήρη ἀγαθῶν, «ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν.» Ἡ πενταετὴς ἐνταῦθα φοίτησις, ἡ ἄφθονος καὶ ἐπιμελημένη διδασκαλία, ἡ πατρικὴ τῶν κ. Ἐφόρων καὶ τῆς σ. Διευθύνσεως στοργή, καὶ πάντα τὰ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς Σχολῆς παρεχόμενα μέσα, δέον νὰ ἐνισχύσωσιν ὑμᾶς εἰς τὸν προκείμενον ἀγῶνα· τὰ μέσα ταῦτα εἰσὶ τόσα ἐφόδια συντελοῦντα πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τῶν Ῥιζαρῶν, πρὸς ἐπίτευξιν τῆς λαμπρότητος τῆς Ἐκκλησίας, πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἠθικοποιήσεως τῆς κοινωνίας, τῆς σωτηρίας τῆς Πατρίδος. Εἰσὶν ἐφόδια, ὧν στερεῖται πᾶν ἄλλο ἐν τῷ Κράτει ἐκπαιδευτήριον. Ἀλλ' ὅσον πλείονα τὰ ἐφόδια, ὅσον δαψιλεστέρα ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία, ὅσον φιλοστοργοτέρα ἡ μέριμνα τῆς Διευθύνσεως καὶ τῶν Ἐφόρων, τόσον μεγαλητερα ἐφ' ὑμᾶς καὶ τὰ δικαιώματα τῶν Ῥιζαρῶν καὶ τῆς Ἐκκλησίας· τόσον μεγαλείτεραι καὶ αἱ εὐθύναι αἱ ἐπιβαρύνουσαι τοὺς ἀθετοῦντας τὰς προσδοκίας τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν Ῥιζαρῶν.

Καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ σύγκρισις μεταξὺ τῆς εὐθύνης, ἣν ἀνελάβετε ὑμεῖς πρὸ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ πενταετείαν ἐνταῦθα δωρεὰν συντηρούμενοι δι' ὡρισμένον σκοπόν, καὶ τῆς εὐθύνης, ἣν ἀναλαμβάνουσιν οἱ περιβαλλόμενοι τὴν ἱερὰν περιβολὴν διὰ παντοίων στερήσεων; οὐχὶ βεβαίως Ἐκ τῶν ἐν τοῖς Ἐκκλησιαστικοῖς ὑπουργήμασι ὑπουργούντων λογίων Κληρικῶν ὀλίγιστοι ἔφαγον τὸν ἄρτον τῶν Ῥιζαρῶν· οἱ πλεῖστοι δὲ τούτων σπουδάζοντες ἔτρωγον ἄρτον δακρύων ὑπὸ παντοίων στερήσεων κακουχούμενοι, μέχρις οὗ τὰς ἑαυτῶν σπουδὰς διεκπεραιώσαντες ἐπεδόθησαν εἰς τὴν διακονίαν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ διαπρέπουσιν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Ἐκκλησίας Οἱ τοιοῦτοι, δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ἐκ τῶν προτέρων δρέπουσι τὸν στέφανον τῶν ἀγώνων των, ἐνῷ ἀπ' ἐναντίας οἱ διὰ πάσης εὐμαρείας καὶ ἀνέσεως σπουδάζοντες καὶ προαλειφόμενοι διὰ τὴν ἱερὰν διακονίαν, μετὰ ταῦτα δ' ἐπιλήσμονες τῶν μεγάλων αὐτῶν ὑποσχέσεων διαψεύδουσι τὰς προσδοκίας τῆς Ἐκκλησίας, ἀθετοῦντες ὅρκους ἱεροὺς, οὓς ὤμοσαν, τὴν θύραν τῆς ἱερᾶς Σχολῆς εἰσερχόμενοι, —οἱ τοιοῦτοι, οἱαδήποτε καὶ ἂν ᾖ ἡ μετὰ ταῦτα πολιτεία των, ἕξουσι τὴν συνείδησιν ἐλέγχουσαν αὐτοὺς ἐπὶ τῇ παρασπονδίᾳ, ὁ δὲ στέφανος τῆς δικαιοσύνης ἔσται μακρὰν τῶν κεφαλῶν αὐτῶν. Οἱ τοιοῦτοι ἕξουσι πρὸ αὐτῶν καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ βίου των τὴν ἱερὰν σκιὰν τῶν Ῥιζαρῶν πικρῶς αὐτοὺς ἐλέγχουσαν, καὶ ἀποκαλοῦσαν ἐπιόρκους, ἀγνώμονας. Ἕξουσιν αὐτὴν τὴν Ἐκκλησίαν, τῆς ὁποίας κατὰ τὸν ῥοῦν τοῦ βίου των πολλάκις ἴσως ἐπικαλεσθήσονται τὰς παραμυθίας, ἀποδοκιμάζουσαν αὐτοὺς καὶ πικρῶς παραπονουμένην ἐπὶ τῇ ἀθετήσει τῶν δοθεισῶν ὑποσχέσεων.

Ὑμεῖς ὅμως πάντες, καὶ ἰδίᾳ οἱ νῦν ἀπολυόμενοι, ἀκούσαντες τὰ μετὰ πόνου ψυχῆς ὑφ' ἡμῶν σήμερον ῥηθέντα, δυνάμενοι ἐπισταμένως νὰ μελετήσητε ἡλίκη ζημία τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ Πατρίδι προσγίνεται ἐπὶ τῇ μὴ ἐκπληρώσει τῶν ὑποσχέσεών σας, γινώσκοντες καλῶς ἡλίκος πρὸ ἡμῶν θερισμὸς ὑπάρχει, ὁπόση δὲ σπάνις ἐργατῶν, ἐνδύσασθε, πατρικῶς προτρεπόμεθα, τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης, καὶ ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἑτοιμασίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης, ἐπὶ πᾶσι δὲ ἀναλαβόντες τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως, ἐν ᾧ δυνήσεσθε πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπυρωμένα σβέσαι, καὶ τὴν περικεφαλαίαν τοῦ σωτηρίου δέξασθε καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ πνεύματος, ὅ ἐστι ῥῆμα Θεοῦ, ἀναλάβετε ἐπὶ τῶν ὤμων ὑμῶν τὸν ἐλαφρὸν τοῦ Κυρίου ζυγὸν ἐνδυναμούμενοι ἐν τῇ χάριτι τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ

Ἐάν, κύριοι, παρ' ἡμῖν βασιλεύῃ ἡ κακία, ἐὰν παρ' ἡμῖν ἐπολάξῃ ἡ ἀσέβεια, ἐὰν ἐν πάσαις ταῖς τάξεσι τῆς κοινωνίας διαδιδῶται καλπάζουσα ἡ διαφθορά, ἐὰν τὸ ἔδαφος τῆς γῆς ταύτης ἐρυθριᾷ καθ' ἑκάστην ἐξ ἀδελφικῶν αἱμάτων, ἐὰν ὁ τόπος οὗτος, εἰς ὃν ἄλλοτε ἐθαυμάζετο βασιλεύουσα ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ εὐσέβεια, μετεβλήθη ....., ταῦτα πάντα συμβαίνουσιν ἐκ τῆς ἐλλείψεως λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου ἀξίων τοῦ ὀνόματος αὐτῶν δυναμένων νὰ κηρύττωσι τὴν ἀλήθειαν, νὰ διδάσκωσι τὴν εὐσέβειαν, καὶ διὰ τοῦ ἑαυτῶν παραδείγματος νὰ ἐγκεντρίζωσιν εἰς τὰς καρδίας τοῦ λαοῦ τὴν ἀρετήν. Ὑμῖν λοιπὸν ἀπόκειται ἵνα τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ ἐνδυσάμενοι ἀναλάβητε τὴν μεγάλην ταύτην διακονίαν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας, ὑπὲρ τῆς κοινωνίας, ὑπὲρ τῆς Πατρίδος αὐτῆς ἑαυτοὺς ἀφιεροῦντες. Ταῦτα δὲ πράττοντες θέλετε ἱκανοποιήσει τὰς προσδοκίας τῶν τεθλιμμένων ψυχῶν τῶν ἀειμνήστων Ῥιζαρῶν. Ἡ Ἐκκλησία κατὰ μικρὸν ἀναλαμβάνουσα τὴν ἀυτῆς εὔκλειαν ἐνισχύσει ὑμᾶς ταῖς μητρικαῖς αὐτῆς εὐλογίαις. Ἡ πατρίς, διὰ τῆς εὐαγγελικῆς ὑμῶν διδασκαλίας ἐπανερχομένη εἰς τὴν ἀπολεσθεῖσαν τροχιάν, χάριτας ὑμῖν ὁμολογήσει καὶ ὁ οὐράνιος ἡμῶν Πατὴρ στέψει πάντας ὑμᾶς τῷ ἀμαραντίνῳ τῆς δικαιοσύνης στεφάνῳ.

Μετὰ τὸν σεβ. Μητροπολίτην ὁ Διευθυντὴς τῆς Σχολῆς κ. **Ν. Κρίσπης** *ἔλεξε τάδε:*

Σεβ. Μητροπολῖτα,

Κύριοι Ὑπουργοὶ καὶ λοιπὴ σ. ἀμήγυρις

Ἑξήκοντα ἐν ὅλῳ μαθηταί, ἐξ ὧν τρεῖς Ἱερεῖς καὶ πέντε Ἱεροδιάκονοι, ἐξ Ἠπείρου, Ἀλβανίας, Μικρᾶς Ἀσίας, Κρήτης, Ἀλεξανδρείας καὶ ἐκ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος καταγόμενοι εὐπρόσωποι πρὸς ἐξέτασιν παρίστανται εἰς τάξιν μὲν καὶ πειθαρχίαν παραδειγματικὴν ὑποβληθέντες, τὴν δέουσαν δὲ πρὸς τὰ μαθήματα ἐπιμέλειαν καταβαλόντες.

Οὗτοι θρησκευτικῶς ἐν τῷ καταστήματι ἀνατρεφόμενοι προπαρασκευάζονται καταλλήλως πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς Ἐκκλησίας, εἰς ἣν καὶ τὸν ἑαυτῶν βίον θὰ ἀφιερώσωσιν, ὅταν ἡ πολιτεία δεόντως μεριμνήσῃ πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἀποκαταστάσεώς των.

Οὕτως ἡ Ῥιζάρειος σχολὴ ἀνάλογον σκοπὸν πρὸς τὴν στρατιωτικὴν καὶ τὴν ναυτικὴν σχολὴν ἐπιδιώκουσα προετοιμάζει κληρικοὺς, ὧν τὸ μέλλον ἐκ τῶν περιστάσεων ἐξαρτᾶται, ἐνῷ αἱ σχολαὶ ἐκεῖναι προπαρασκευάζουσι στρατιωτικοὺς καὶ ναυτικούς, οὓς ἡ πολιτεία καταλλήλως ὡς ἀξιωματικοὺς χρησιμοποιεῖ. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἔχουσα ἡ ἱερὰ ἡμῶν σχολὴ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ὑπηρετεῖ καταλλήλους κληρικοὺς εἰς αὐτὴν κατὰ καιροὺς ἀποδίδουσα καὶ τὴν κοινωνίαν εὐεργετεῖ χορηγοῦσα κατ' ἔτος αὐτῇ νέους παρεσκευασμένους πρὸς πᾶσαν ἐπιστημονικὴν μόρφωσιν.

Ἐκ τῆς σχολῆς ταύτης πλεῖστοι ὅσοι ὡς ἐπιστήμονες διακρινόμενοι προξενοῦσι, φρονῶ, μεγίστην εὐχαρίστησιν εἰς τοὺς ἀοιδίμους Ῥιζάρας, οἵτινες ἐξ ἄλλου λυποῦνται, διότι βραδύνει ἡ πολιτεία νὰ χρησιμοποιήσῃ τοὺς καρποὺς τοῦ ἱεροῦ αὐτῶν Ἱδρύματος.

Καὶ ταῦτα, βεβαίως, ἐπιδοκιμάζουσι καὶ οὕτω πως ἀντιλαμβάνονται τῶν τῆς σχολῆς ἡμῶν καὶ οἱ φρονοῦντες ὅτι ἡ ἱερὰ ἐπιθυμία τῶν Ῥιζαρῶν δὲν ἐκπληροῦται τελέως. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ καὶ ἡμεῖς πληρέστατα μετ' αὐτῶν συμφωνοῦμεν, ὅτι ἡ Ῥιζάρειος σχολὴ δὲν ἐκπληροῖ τὸν προορισμὸν αὐτῆς. Περιττὸν δὲ θεωροῦμεν νὰ διαλάβωμεν καὶ τὰ περὶ τῆς ἐν γένει διοικήσεως τοῦ Καταστήματος, δι' ὧν καταφαίνεται ἡ πλήρης τῶν μαθητῶν θρησκευτικὴ ἀγωγή. Διότι τὸ Συμβούλιον τῆς σχολῆς,

τὸ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως σ. Ὑπουργεῖον, ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης ἡμῶν, ὁ Σύλλογος τῶν κ. Καθηγητῶν τῆς σχολῆς, ὡς καὶ οἱ γονεῖς τῶν ἐν τῇ σχολῇ μαθητευομένων, εἶναι ἐν γνώσει, νομίζω, ὅτι τὰ τῆς σχολῆς, ἤδη μετὰ πάσης τῆς λογικῆς αὐστηρότητος διοικούμενα, ἦλθον εἰς τὸ εὐάρεστον σημεῖον, ὥστε καὶ οἱ διάφοροι κατὰ τὰ ἤθη μαθηταὶ εἰς τὸ καθῆκον ὁλοσχερῶς νὰ ὑποταχθῶσι, καὶ τὸ οἰκονομικὸν αὐτῆς μέρος νὰ ἐξασφαλισθῇ ἀπὸ πᾶσαν σπατάλην καὶ νὰ ἀναδειχθῶσι μάλιστα περισσεύματα, ἐνῷ καὶ ἡ δίαιτα τῶν μαθητῶν ἐβελτιώθη καὶ πλεῖσται ἄλλαι βελτιώσεις ἐν τῇ σχολῇ ἐπηνέχθησαν τῇ προθύμῳ βοηθείᾳ τοῦ Συμβουλίου τῆς σχολῆς, πρὸς ὃ χάριτας ὁμολογεῖ ἡ Διεύθυνσις, ὡς καὶ εἰς τὸν Σύλλογον τῶν κ. κ. Καθηγητῶν διὰ τὴν μετὰ μεγάλου ζήλου ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων αὐτῶν.

Ἐν τέλει ἐπιτρέψατέ μοι, Σεβασμιώτατε Μητροπολῖτα, νὰ ἐκφράσω δημοσίᾳ τὴν πρὸς Ὑμᾶς ἄπειρον εὐγνωμοσύνην τῆς σχολῆς ὁλοκλήρου διὰ τὴν ἰδιαιτέραν πατρικὴν μέριμναν, ἣν δὲν παύετε δεικνύοντες ὑπὲρ αὐτῆς οὐχὶ μόνον ἀγωνοθέτης αὐτῆς ἀναδειχθείς, ἀλλὰ καὶ συνεχῶς αὐτὴν ἐπισκεπτόμενος καὶ τὰ κράτιστα αὐτῇ συμβουλεύων.

ΕΙΔΙΚΗ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑ

ΤΟΥ

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ

ΕΠΙ ΤΩΝ ΟΡΘΟΔΟΞΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ (1)

Τὸ Οἰκουμενικὸν τῶν Ὀρθοδόξων Πατριαρχεῖον κέκτηται καὶ εἰδικὴν δικαστικὴν δικαιοδοσίαν ἐπὶ τῶν ὑπ' αὐτὸ ὀρθοδόξων Κοινοτήτων. Δυνάμει ταύτης, ὡς ἐλέχθη ἐν προηγουμένῳ κεφαλαίῳ, δικάζει περὶ δικῶν σχετιζομένων πρὸς τὴν μνηστείαν, τὸν γάμον καὶ τὸν θεσμὸν τῆς οἰκογενείας, οἷον περὶ διαλύσεως μνηστείας, περὶ τοῦ ἐγκύρου ἢ ἀκύρου τοῦ γάμου, περὶ διαζυγίου, προικός, τραχώματος, διατροφῆς καὶ ἀποφασίζει περὶ τοῦ κύρους τῶν διαθηκῶν τῶν εἰς αὐτὸ ὑπαγομένων Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν καὶ περὶ ὡρισμένων μεταξὺ αὐτῶν ἐκ διαθήκης φυομένων κληρονομικῶν διαφορῶν.

Ἡ δικαστικὴ αὕτη δικαιοδοσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐσκανδάλισέ τινας τῶν ἐν Εὐρώπῃ νεωτέρων πολιτειολόγων καὶ δημοσιολόγων ἀρνουμένους εἰς αὐτὴν πᾶσαν δικαιολογικὴν βάσιν καὶ καταγγέλλοντας αὐτὴν ὡς ὑφισταμένην ἐπὶ βλάβῃ καὶ περιορισμῷ οὐσιωδῶν καὶ ἀναμφισβητήτων δικαιωμάτων τοῦ Κράτους, ὅπερ μόνον δικαιοῦται ἐν τοῖς νῦν μάλιστα χρόνοις κατὰ τοὺς ἰσχυρισμούς των ν' ἀσκῇ πᾶσαν τὴν ἐπὶ τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ ἀστικὴν δικαιοδοσίαν ἀνεξαρτήτως τοῦ θρησκεύματος αὐτῶν. Ἡ οὕτως ἀπολύτως διατυπουμένη αὕτη ἀρχὴ ἐφαρμοζομένη ἀπεριορίστως καὶ ἄδικος δυνατὸν νὰ ἐλεγχθῇ καὶ ὀλεθρία ν' ἀποβῇ καὶ ἐπιβλαβής. Ἀπόλυτοι ἀρχαὶ δὲν ἰσχύουσι πάντοτε προκειμένου περὶ τοῦ τύπου, τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ τῶν δικαιοδοσιῶν τῶν ἐξουσιῶν, αἱ δὲ μεταξὺ αὐτῶν σχέσεις κανονίζονται ὄχι κατ' ἀπερίτρεπτα καὶ ἀναλλοίωτα δόγματα, ἀλλὰ συμφώνως πρὸς ποικίλας συνθήκας παραλλαττούσας κατὰ τόπους καὶ καιρούς. Ἐν Γαλλίᾳ, Γερμανίᾳ, Ἀγγλίᾳ, Ἑλβετίᾳ, Αὐστρίᾳ, Τουρκίᾳ, Ῥωσσίᾳ οὔτε ὁ τύπος καὶ ὁ ὀργανισμὸς τοῦ Κράτους εἶνε ὁ αὐτός, οὔτε αἱ σχέσεις τῶν διαφόρων ἐξουσιῶν ὑπὸ τῶν αὐτῶν διέπονται κανόνων. Διάφορα αἴτια παράγουσι διάφορα ἀποτελέσματα, διάφοροι δὲ θρησκευτικαὶ ἠθικαί, πνευματικαί, οἰκογενειακαί, κοινωνικαί, ἱστορικαὶ συνθῆκαι δὲν εἶνε δυνατὸν ἢ νὰ παραγάγωσι θεσμοὺς ὅχι τοὺς αὐτούς. Ἐνιαχοῦ ὁ ὑπέρτατος ἀρχηγὸς τοῦ Κράτους εἶνε καὶ ὑπέρτατος ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας· ἀλλαχοῦ τὸ Κράτος ἀσκεῖ ἐποπτείαν τινὰ μόνον ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ προστατεύει ὡρισμένην τινὰ θρησκείαν ἣν ἀνακηρύττει ἐπίσημον καὶ ἐπικρατοῦσαν, τὰς δὲ λοιπὰς ἀνεγνωρισμένας ἁπλῶς ἀνέχεται ὑπὸ ὅρους ἀναγραφομένους ἐν τοῖς νόμοις ἢ καὶ παρέχει καὶ εἰς τινας ἐκ τούτων ἐξαιρετικὰ καὶ ἰδιάζοντα δίκαια· καὶ ἀλλαχοῦ κρατεῖ τὸ δόγμα «ἐλευθέρα Ἐκκλησία ἐν ἐλευθέρᾳ πολιτείᾳ», ἐνταῦθα δέ, ἂν πλείονες Ἐκκλησίαι ὑπάρχωσι, πᾶσαι τῆς αὐτῆς ἀπολαύουσιν ἐλευθερίας καὶ τῶν αὐτῶν δικαιωμάτων ὥστε αἱ ἀμοιβαῖαι σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ πολιτείας δὲν εἶνε ἀπανταχοῦ αἱ αὐταὶ καὶ δὲν δύνανταί τις νὰ δογματίζῃ περὶ τῶν αὐτῶν ἐπὶ τῇ βάσει ἀπολύτων ἀρχῶν αἵτινες οὔτε δίκαιον οὔτε πρακτικὸν εἶνε νὰ ῥυθμίζωσι καθ' ὅμοιον τρόπον τὰ ἀνόμοια, ἀνομοιότης δὲ δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ ἐν ταῖς ἠθικαῖς, πνευματικαῖς καὶ ἱστορικαῖς συνθήκαις, ἐν αἷς αἱ κατὰ τόπους Ἐκκλησίαι διατελοῦσι πρὸς τὰς κατὰ τόπους πολιτείας.

Ἐν προηγουμένῳ κεφαλαίῳ εἴδομεν διατί τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον διέπει τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν ἐν Τουρκίᾳ ὑπ' αὐτὸ Ὀρθοδόξων Κοινοτήτων καὶ κατεδείχθη ὅτι ἡ δικαιοδοσία του αὕτη ἀνήκει εἰς αὐτὸ ἐκ δικαιώματος ἱεροῦ καὶ ἀπαραβιάστου ὡς ἀπαραιτήτος ὅρος τῆς θρησκευτικῆς του δικαιοδοσίας, ἧς ἡ ἐλευθέρα καὶ ἀποτελεσματικὴ ἐνάσκησις καὶ λειτουργία οὐσιωδῶς θὰ παρεκωλύετο ἂν ἀπεσπᾶτο ἀπ' αὐτῆς ἡ ἐκπαιδευτικὴ δικαιοδοσία. Λόγοι παρακλήσιοι δικαιολογοῦσι καὶ τὴν περὶ ἧς ἐνταῦθα ὁ λόγος εἰδικὴν δικαστικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου· ὁ πολίτης δὲν παύει τοῦ νὰ ἦνε ἄνθρωπος, τούτου μάλιστα ἡ ἰδέα ἀποκελεῖ τὸν κύριον ἡμῶν χαρακτῆρα, καί, ἂν ὡς πολῖται ὀφείλομεν πίστιν καὶ ὑπακοὴν πρὸς τὸ Κράτος, τοῦτο ὀφείλει ἐπίσης νὰ σέβηται τὴν προσωπικότητα ἡμῶν ὡς ἀνθρώπων καὶ ν' ἀφίνῃ ἀκώλυτον τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν καὶ διάπλασιν τοῦ θρησκευτικοῦ, ἠθικοῦ καὶ πνευματικοῦ ἡμῶν βίου ἀναλόγως τῶν θρησκευτικῶν, ἠθικῶν καὶ φιλοσοφικῶν δοξασιῶν, ἃς πρεσβεύομεν καὶ ἀκολουθοῦμεν. Ὡς δὲ γνωστόν, αἱ θρησκεῖαι ἐπιδρῶσαι ἐπὶ τὰ ἤθη ἐπιδρῶσι καὶ ἐπὶ τῶν ἀστικῶν σχέσεων τῶν ὀπαδῶν αὐτῶν, οὐδεὶς ὅμως θεσμὸς ὑφίσταται τόσον ἄμεσον καὶ καταφανῆ τὴν ἐπίδρασιν ταύτην ὅσον ὁ θεσμὸς τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενείας, θεσμὸς ἀδιαρρήκτως συνεχόμενος μετὰ τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἠθικῆς, ἐνδιαφέρων διὰ τοῦτο οὐσιωδῶς τὴν Ἐκκλησίαν. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἐφαρμόζοντες καὶ οἱ Ὀθωμανοὶ τὰς ἐξ αὐτῶν φυομένας μεταξὺ τῶν Μουσουλμάνων διαφορὰς ὑπήγαγον εἰς τὰ δικαστήρια τοῦ Σερῆ (ἱεροδικεῖα), δικαίως δὲ ἐν ὁμοίαις ὑποθέσεσι μεταξὺ χριστιανῶν ὀρθοδόξων ἐσεβάσθησαν τὴν εἰδικὴν ἁρμοδιότητα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Αἱ ἠθικαὶ καὶ θρησκευτικαὶ ἀρχαὶ αἱ διέπουσαι τὸν γάμον καὶ τὴν οἰκογένειαν ἄλλως ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ βιβλίου τῶν Μουσουλμάνων ὁρίζονται καὶ ἄλλως ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ βιβλίου τῶν χριστιανῶν, ἡ δὲ ὀρθόδοξος μάλιστα Ἐκκλησία ἀνάγουσα τὸν γάμον εἰς περιωπὴν θρησκευτικοῦ μυστηρίου δεινῶς θὰ ἐπλήττετο ἂν ἀρχὴ κοσμικὴ ἀλλόδοξος ὑπ' ἄλλων ἐμπνεομένη ἀρχῶν ἐσφετερίζετο τὸ δικαίωμα τοῦ δικάζειν τὰς ἐξ αὐτοῦ διαφοράς. Ἡ ἠθική, ἣν ἡ θρησκεία ἐξαγιάζει, εἶνε ἡ ψυχὴ τοῦ γάμου καὶ τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου, διαφοραὶ δὲ πηγάζουσαι ἐκ σχέσεων, αἵτινες ὑπὸ τὰς εὐλογίας τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας καταρτίζονται καὶ ὑπὸ χριστιανικοῦ πνεύματος πρέπει νὰ ἐμπνέωνται, εἰς χριστιανικὴν πρέπει καὶ νὰ ὑπάγωνται Ἀρχήν. Καὶ ἰδοὺ διατὶ ὁ πορθητὴς Μωάμεθ ὁ Β'. καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ, δικαιότεροι καὶ φιλελευθερώτεροι πολλῶν χριστιανῶν δημοσιολόγων τῆς σήμερον, μετὰ τῶν ἄλλων δικαιωμάτων τοῦ Οἰκουμ Πατριαρχείου ἐσεβάσθησαν καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἁρμοδιότητος αὐτοῦ πρὸς τὸ δικάζειν τὰς περὶ ὧν ὁ λόγος διενέξεις.

Ἡ δικαστικὴ αὕτη δικαιοδοσία τῆς Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἐνδιαφέρει τὴν θρησκείαν ἧς αὕτη εἶνε τεταγμένη φρουρὸς καὶ θεματοφύλαξ πλέον ἢ ὅσον ἐκ πρώτης ὄψεως ἤθελε νομίσῃ τις. Θρησκεία, τῆς ὁποίας τὸ ἱερὸν πῦρ δὲν φωτίζει καὶ δὲν θερμαίνει ἀπὸ τῆς οἰκογενειακῆς ἑστίας, εἶνε θρησκεία νεκρά. Ἐπειδὴ δὲ ἡ οἰκογένεια διαπλάσσεται μὲν κατὰ διδάγματα καὶ παραγγέλματα θρησκευτικὰ καὶ ἠθικά, ἀλλ' ἡ διάπλασίς της ἐπηρεάζεται καὶ ὑπὸ τῶν νόμων οἵτινες ῥυθμίζουσι τὰς τύχας καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς, ἡ νομοθετικὴ καὶ ἡ δικαστικὴ ἐπέμβασις ἀρχῆς ἀλλοδόξου εἰς σχέσεις κατ' ἄλλας θρησκευτικὰς καὶ ἠθικὰς ἐμπνεύσεις καταρτιζομένας δὲν θὰ προσκάλει μόνον κατάστασιν ἀξιοθρήνητον ὑπὸ ἔποψιν δικαιολογικήν, ἠθικὴν καὶ κοινωνικήν, ἀλλὰ μετὰ τῆς οἰκογενειακῆς ἀνωμαλίας καὶ παραλυσίας θὰ ἐπέφερε καὶ θρησκευτικὴν τῶν Ὀρθοδόξων κατάπτωσιν, τοιουτοτρόπως δὲ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον δὲν θὰ ἠπειλεῖτο, δὲν θὰ προσεβάλλετο μόνον ὡς δικαστικὴ χριστιανικὴ ἀρχὴ ἁρμοδία εἰς τὸ νὰ ἐπιλαμβάνηται διαφορῶν γεννωμένων ἐκ σχέσεων ὧν ὁ ἀστικὸς χαρακτὴρ δὲν δύναται νὰ θυσιάσῃ τὸν οὐσιῶδη καὶ κύριον αὐτῶν χαρακτῆρα, τὸν θρησκευτικὸν καὶ ἠθικόν, ἀλλ' ἅμα θὰ κατέπιπτε καὶ ὡς ἀρχὴ καθαρῶς ἐκκλησιαστικὴ καὶ θρησκευτική, καὶ οἱ ὑπ' αὐτὸ ὑπαγόμενοι χριστιανοὶ θὰ ἐτιτρώσκοντο εἰς αὐτὴν τὴν θρησκευτικὴν αὐτῶν συνείδησιν καὶ τὴν ἠθικὴν ἰδιοφυΐαν.

Σπανίως ὅμως δικαιοδοσία τόσον ἱερὰ καὶ ἀπαραίτητος παρίσταται καὶ τόσον ἀκροσφαλὴς καὶ κινδυνώδης. Μετὰ τῶν μεγάλων πλεονεκτημάτων αὐτῆς συμπλέκονται καὶ δεινὰ μειονεκτήματα, ἰδιάζουσα δὲ μέριμνα καὶ περίνοια ἀπαιτεῖται ὅπως μὴ ἡ δικάζουσα Ἐκκλησία τιτρώσκῃ καιρίως τὸ γόητρον αὐτῆς ὡς Ἐκκλησίας ἄμεσον ὑπερτάτην ἀποστολὴν ἰδίᾳ ἐχούσης τὴν θρησκευτικὴν ἀνακαίνισιν καὶ τὴν ἠθικὴν ἐποικοδόμησιν τῶν πιστῶν. Οἱ δικαστικοὶ ἀγῶνες παροξύνουσι τὰ κοσμικὰ πάθη τῶν διαφερομένων ἀντιδίκων, ὁ παροξυσμὸς δὲ οὗτος παρὰ τῷ ἡττωμένῳ οὐδὲ τοῦ δικαστοῦ συνήθως στέργει νὰ φεισθῇ, ἔστω καὶ ἂν ἀντὶ κοσμικῆς δικαστικῆς τηβέννου φέρῃ ῥάσον κληρικοῦ. Ἐναντίον αὐτοῦ τότε αἰτιάσεις βαρεῖαι ἐκστομίζονται περὶ κακῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης, ἀπεχθὴς δ' ὡς δικαστὴς δὲν θὰ τύχῃ χάριτος ὡς λειτουργὸς τοῦ Ὑψίστου. Ἐπὶ τὰς ψυχὰς ἐκείνων, οὓς κατεδίκασε, δυσμενῶς κατ' αὐτοῦ διατεθειμένας, ἐλαχίστην δύναται νὰ ἔχῃ θρησκευτικὴν ἐπίδρασιν, ἡ ἀρετή του αὐτὴ χαρακτηρίζεται ὡς ὑποκρισία, ὁ ζῆλός του ὡς ψεῦδος, καὶ Χρυσοστόμειον δὲ ἂν ἐπιδεικνύῃ εὐγλωττίαν, ἐνδεχόμενον νὰ μὴ συγκινήσῃ καρδίας πληρουμένας ὑπὸ τῆς κατ' αὐτοῦ ἀντικαθείας. Ἂν δὲ ἡ δικαστική του ψῆφος πλήξῃ τὸν ἐγωϊ-

(1) Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ προαγγελθέντος συγγράμματος τοῦ κ. Μ. Γαλανοῦ.

σμὸν ἰσχυροῦ τινος τῆς ἐπαρχίας ἀξιοῦντος νὰ ὑμνολογήσῃ τυφλῶς τὸν ἐν αὐτῇ μητροπολίτην ἢ ἐπίσκοπον καὶ μὴ στέργοντος νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ἐνώπιον τῆς δικαιοσύνης οἱ πάντες εἶνε ἴσοι, ὁ ἰσχυρὸς οὗτος σύρων ὀπίσω του ὠνίους καὶ εὐπίστους ὄχλους, πρὸς οὓς δίδει τὸ σύνθημα, δὲν εἶνε παράδοξον νὰ κηρύξῃ κατ' αὐτοῦ πόλεμον ἄγριον δυνάμενον ὄχι μόνον εἰς δεινὰς ἀνησυχίας νὰ ἐμβάλῃ αὐτόν, ἀλλὰ καὶ νὰ παρακωλύσῃ τὴν καθαρῶς θρησκευτικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν ἀποστολήν του διὰ τοῦ ἐπιτηδείως καὶ ἀσυνειδήτως ἐπεγειρομένου κοσμικοῦ σάλου.

Εὐτυχῶς μέσα ἀποτροπῆς ἢ μετριασμοῦ τῶν ἐκ τῶν κινδύνων τούτων κακῶν δὲν ἐλλείπουσι, τί δὲ περὶ τούτων δυνατὸν καὶ πρέπον εἶνε νὰ γίνῃ θέλομεν ἴδῃ ἀκολούθως.

Μιχαὴλ Ι. Γαλανός.

ΠΙΣΤΙΣ ΚΑΙ ΛΟΓΟΣ

Τὸ πνεῦμα αἰσθάνεται ἀπαύστως τὴν ἀκατάσχετον ἀνάγκην νὰ διαλλάττῃ τὸν λόγον καὶ τὴν πεῖραν, τὴν νόησιν καὶ τὴν ἱστορίαν. Ἡ ἀνάγκη αὕτη φανεροῦται ἐν πᾶσι τοῖς σταδίοις τῆς ἐνεργείας του, ἐν τῇ θρησκείᾳ καὶ ἐν τῇ τέχνῃ, ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ. Διὰ τοῦτο κατὰ πᾶσαν κοσμοϊστορικὴν ἐποχὴν βλέπομεν, ὅτι εἰς τὴν θρησκευτικὴν πίστιν ἐπακολουθεῖ ἡ ἐπιστημονικὴ γνῶσις. Διότι τὸ πνεῦμα, ἀφοῦ πρῶτον προσφέρῃ αὐθόρμητον ὑποταγὴν καὶ προσκύνησιν εἰς τὸ ἀντικείμενον τῆς πίστεώς του, ἔπειτα ἐπιστρέφει εἰς ἑαυτό, ἵνα ἱκανοποιήσῃ ἄλλας ἀνάγκας, ἵνα δηλ. δώσῃ ἑαυτῷ λόγον τῆς λατρείας του, ἵνα ἀνεύρῃ τὴν ἐν ταῖς παραστάσεσι καὶ τοῖς συμβόλοις συγκεκαλυμμένην ἀλήθειαν, ἵνα τέλος νοήσῃ ὅ,τι πιστεύει, ἐφ' ὅσον εἶνε δυνατὸν τοῦτο τῇ γνωστικῇ αὐτοῦ δυνάμει. Ἐκ τούτου ἡ φιλοσοφία, ἡ καθολικωτάτη τῶν ἐπιστημῶν, ἀείποτε ἠσχολήθη εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν θεμελίων τῆς θρησκείας καὶ εἰς τὴν διάκρισιν τῶν παροδικῶν καὶ ἐξωτερικῶν στοιχείων ἀπὸ τῶν αἰωνίων καὶ ἀπολύτων ἀρχῶν αὐτῆς.

Ἐν τῇ ἀρχαιότητι πρῶτος ὁ Πλάτων ἐπιληφθεὶς τοιαύτης μελέτης, προσεπάθησεν ἐν τῷ Εὐθύφρονι, ἐν τῇ Πολιτείᾳ καὶ τοῖς Νόμοις νὰ θέσῃ τὰς ἀρχὰς λογικῆς θρησκείας. Ἀλλά, καίτοι ἡ θρησκεία τὸ πάλαι ἤσκει ροπὴν ἐν πολλοῖς μείζονα ἢ σήμερον, διότι συνεταυτίζετο σχεδὸν πρὸς τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν ὕπαρξιν τῶν ἐθνῶν, ἡ ἐπιστήμη ὅμως ἐν γένει ἐπελήφθη τότε τοῦ προβλήματος κατὰ τρόπον ἀόριστον καὶ σχεδὸν ἀρνητικόν. Οὕτως ὁ Σωκράτης, καίπερ θύων τοῖς θεοῖς, διὰ τῆς διδασκαλίας του ἄγει μᾶλλον εἰς τὴν ἄρνησιν τῆς θρησκείας. Ὁ δὲ Πλάτων ἀληθῶς ἀποκέμπει ἐκ τῆς πολιτείας του μόνην τὴν ποίησιν, ἀλλ' ἕνεκα τοῦ στενοῦ τότε συνδέσμου θρησκείας καὶ ποιήσεως, ἀφοῦ κατ' Ἡρόδοτον (Η'. 53) Ὅμηρος καὶ Ἡσίοδος εἰσὶν «οἱ θεογονίην Ἕλλησι ποιήσαντες», ἡ ἐξορία τῆς ποιήσεως συνεπήγετο τὴν τῆς θρησκείας. Ἡ ἀντιθρησκευτικὴ τάσις του καταφαίνεται ἐν τῷ Εὐθύφρονι ὅστις περιέχει τὰ πρῶτα σπέρματα τοῦ Εὐημερισμοῦ. «Εὐθ. οἱ ἄνθρωποι τυγχάνουσι νομίζοντες τὸν Δία, τῶν θεῶν ἄριστον καὶ δικαιότατον, καὶ τοῦτον ὁμολογοῦσι τὸν πατέρα δῆσαι, ὅτι τοὺς υἱεῖς κατέπινεν οὐκ ἐν δίκῃ κτλ. Σωκ. Καὶ πόλεμον ἄρα ἡγεῖ σὺ εἶναι τῷ ὄντι ἐν τοῖς θεοῖς πρὸς ἀλλήλους καὶ ἔχθρας τε δεινὰς καὶ μάχας καὶ ἄλλα τοιαῦτα πολλά, οἷα λέγεταί τε ὑπὸ τῶν ποιητῶν καὶ ὑπὸ τῶν ἀγαθῶν γραφέων τά τε ἄλλα ἱερὰ ἡμῖν κατατεπεποίκιλται, καὶ δὴ καὶ τοῖς μεγάλοις Παναθηναίοις ὁ πέπλος μεστὸς τῶν τοιούτων ποικιλμάτων ἀνάγεται εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ;»

Ἀλλὰ διὰ τί ἡ ἀρνητικὴ αὕτη τάσις, ἀφοῦ καὶ ὁ Σωκράτης καὶ ἔτι μᾶλλον ὁ Πλάτων συνέλαβον τόσον ὑψηλὴν περὶ Θεοῦ ἰδέαν ; Διότι, ἀπαντῶμεν, εἰς πνεύματα τόσον ἔξοχα δὲν ἐκήρυττε πλέον θρησκεία ἔχουσα μορφὴν καὶ ἔκφρασιν τὴν μυθολογίαν. Τῆς μυθολογίας δὲ ἡ πρώτη, ἡ ἄμεσος ἐξήγησις εἶνε ὁ Εὐημερισμός, καθ' ὃν οἱ Θεοί εἰσιν ἄνθρωποι ἀποθεωθέντες, νομοθέται, πολεμισταί, ἥρωες, εἰς οὓς ἡ ἔνθους τῶν λαῶν φαντασία ἔδωκε διαστάσεις ὑπερανθρώπους. Καὶ ἡ ἀρχαιότης λοιπὸν θελήσασα νὰ ἐξηγήσῃ τὴν μυθολογίαν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον περιωρίσθη εἰς τὴν ἄποψιν τοῦ εὐημεριομοῦ, ὅστις, καὶ ἂν δὲν εἶνε ὅλως ψευδής, καὶ ἂν εἶνε στοιχεῖον τῆς θρησκείας, δὲν εἶνε ὅμως ἡ θρησκεια. Διότι ἡ ἀρχαία ἐπιστήμη δὲν εἶχεν ὑψωθῇ εἰς τὴν πλήρη καὶ συστηματικὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἰδέας τοῦ Πνεύματος καὶ ἑπομένως δὲν εἶχε κατανοήσῃ ὅτι οὐσιωδεστάτη αὐτοῦ σφαῖρα εἶνε ἡ θρησκεία, ἐν ταύτῃ δὲ στοιχεῖον ἀπαραίτητον εἶνε τὸ παραστατικόν, τὸ εἰκονικὸν καὶ τὸ συμβολικόν. Διὸ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις δὲν ἀπαντῶμεν φιλοσοφίαν τῆς θρησκείας, οὔτε τῆς τέχνης καὶ ἄρα οὐδὲ τῆς ἱστορίας. Διότι ἡ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας προϋποτίθησιν, ὅτι ἡ θρησκεία βάσιν ἔχει λογικὴν καὶ ἀπόλυτον, καθ' ὅσον ἐκείνη μὲν ἀντικείμενον ἔχει τὸ πνεῦμα τῶν ἐθνῶν καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, ἡ δὲ θρησκεία εἶνε τὸ οὐσιωδέστατον στοιχεῖον τοῦ ἐθνικοῦ πνεύματος, ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν ὑπόστασιν καὶ τὴν ζωὴν τῶν λαῶν. Ἐὰν ἄρα τὸν λόγον, τὴν λογικότητα, ἀφῶμεν ἐκ τῆς θρησκείας, καταλύομεν αὐτὸν καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, καὶ οὕτω ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας. Διότι φιλοσοφία εἶνε ἡ νόησις, ἡ νοοῦσα γνῶσις τοῦ λόγου, τοῦ συνόλου τῶν ἀπολύτων καὶ ἀναγκαίων νόμων καὶ ἀρχῶν, τοῦ νοητοῦ κόσμου, οὗ ἔκφανσις καὶ πραγμάτωσις εἶνε ὁ κόσμος τῶν φαινομένων τῆς ἐνύλου φύσεως καὶ τῶν ἱστορικῶν γεγονότων.

Περιττὸν ὅλως νὰ προστεθῇ ἐνταῦθα ὅτι ὁ ἀρνούμενος τὸν λόγον, νόμους δηλ. καὶ ἀρχὰς ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἐν τῷ κοινωνικῷ συνόλῳ, ἀναγκαίως ἀρνεῖται αὐτὸν καὶ ἐν τοῖς μέρεσιν ἢ στοιχείοις αὐτῆς, καὶ δὴ καὶ ἐν ἑαυτῷ, ἤτοι ἐν τῷ ἀτόμῳ καὶ ἐν ταῖς κρίσεσιν αὐτοῦ. Εἰς τοιαύτην αὐτοκαταδίκην ἐμπίπτει ὁ σκεπτικός! Μὴ δεχόμενος λογικότητα καὶ ἀλήθειαν ἐν γένει, ὀφείλει, ἵνα ᾖ συνεπὴς πρὸς ἑαυτόν, νὰ μὴ δεχθῇ αὐτὴν καὶ ἐν τοῖς ἰδίοις ἑαυτοῦ ἰσχυρισμοῖς, καὶ οὕτω οἱ λόγοι του ὁμοιάζουσι πρὸς ἀθύρματα παίδων βεβαιούντων καὶ ἀναιρούντων ἑαυτοὺς ἐναλλάξ. Ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ γνῶσις τοῦ ἀληθοῦς εἶνε ἀνέφικτος τῇ διανοίᾳ, καὶ ὅμως ταῦτα λέγων, δὲν δύναται ἄλλως ἢ διὰ τῆς διανοίας νὰ νοήσῃ, σκεφθῇ καὶ συμπεράνῃ· οἷα δὲ ἡ διάνοια τοιαῦτα καὶ τὰ διανοήματα. Ἀρνεῖται ὅτι τὰ νοητὰ εἶνε ἡ οὐσία, καὶ ὅτι τὸ κέντρον αὐτῶν, ὁ νοητὸς ἥλιος, εἶνε ἡ ἀρχὴ πάντων, καὶ ὅμως διὰ τῶν ἰδεῶν διανοεῖται, ἐπ' αὐτῶν ἐργάζεται· καὶ οὐδὲ ἓν βῆμα δύναται νὰ ποιήσῃ ἄνευ αὐτῶν.

Ἐὰν ἡ ἱστορία καὶ τὰ ἐν αὐτῇ δὲν εἶνε ἔργα, τ.ἔ. προϊόντα τοῦ λόγου, τότε τὸ συμβαματικὸν καὶ τυχαῖον εἶνε ἡ ἀρχὴ πάντων. Ἀλλὰ τοιαύτη ἀρχὴ οὐδὲν ἐξηγοῦσα, οὐδὲν δύναται νὰ παραγάγῃ, διότι εἶνε κενὴ περιεχομένου, εἶνε ἡ ἄρνησις παντὸς διορισμοῦ καὶ νόμου, πάσης σχέσεως καὶ ἀρχῆς, εἶνε τὸ χάος. Ἀναγκαίως λοιπὸν λόγος διακοσμεῖ τὸ πᾶν καὶ τὰ μέρη αὐτοῦ. Ἐκ τῆς λογικότητος δὲ τῆς ἱστορίας, τῆς θρησκείας, τῆς τέχνης πηγάζει ἡ νομιμότης τῆς φιλοσοφίας ἑκάστης αὐτῶν. Ἂν δὲ ἡ ἀρχαία φιλοσοφία ἐδείχθη σχεδὸν ἀναιρετικὴ τῆς θρησκείας, τοῦτο προῆλθεν ἐκ τῆς ἀτελείας τῆς μυθολογικῆς θρησκείας, ἐν ᾗ ἦν ἔτι συγκεκαλυμμένος ὁ λόγος, τὸ φῶς τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον ἐν τῷ κόσμῳ, οὗ ἡ ἀποκάλυψις πλήρης ἔμελλε νὰ ἐπέλθῃ ἐν τῷ πληρώματι τοῦ χρόνου.

Τίς δὲ ἐν ὀλίγοις ἡ φύσις τῆς θρησκείας ἐκείνης ; Ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα δὲν εἶνε ἄσκοπος ἐνταῦθα. Μεταξὺ δὲ τόσων κριτικῶν παρατιθέμεθα διὰ βραχέων τὸν βαθύνουν χαρακτηρισμόν, ὃν ἔδωκεν ὁ Ἔγελος, εἷς τῶν μεγάλων φιλοσόφων τῶν νεωτέρων χρόνων, ἐν τῇ Φιλοσοφίᾳ τῆς ἱστορίας (1). Ὁ Γερμανὸς σοφὸς ἦτο κατ' ἀρχὰς πλήρης ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῆς ἀρχαίας θρησκείας, δυσμενῶς δὲ ἐξεφράζετο περὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἀλλ' εἶτα μελετήσας ἐμβριθέστερον τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ἐν τῇ ἠθικῇ τούτου ἀρχῇ, τῇ τῆς αὐτοπραγματώσεως διὰ τῆς αὐταπαρνήσεως, εὑρὼν ἣν ἐζήτει κίνησιν διὰ τῆς ἀρνήσεως εἰς τὴν κατάφασιν, διὰ τῆς ἀντιθέσεως εἰς τὴν συνδιαλλαγήν, διὰ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωήν, ἀνεκήρυξεν αὐτὸν ὡς τὴν ἀπόλυτον θρησκείαν, καὶ τοῦτο ἀπέδειξεν ἐν χρυσῇ ἀλύσει ἀκαταμαχήτων θεωρημάτων. Ἰδοὺ νῦν αἱ κρίσεις αὐτοῦ περὶ τῆς ἀρχαίας θρησκείας.

Τὸ Ἑλληνικὸν Πνεῦμα δὲν εἶνε ἀπολύτως ἐλεύθερον, διότι δὲν αὐθορίζεται, δὲν ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὸ ὑλικὸν καὶ τὸ ὄργανον τῆς φανερώσεως του ὡς αὐτενεργὸς νόησις. Διὰ τοῦτο χρῄζει τῆς διεγέρσεως τῆς φύσεως καὶ τοῦ ὑλικοῦ ταύτης καὶ οὕτως εἶνε ὁ πλαστικὸς καλλιτέχνης ὁ διαμορφῶν τὸν λίθον, τὸ χρῶμα εἰς ἔκφρασιν τοῦ πνευματικοῦ, τῆς ἰδέας. Ἄνευ τοῦ αἰσθητοῦ στοιχείου οὐδεμίαν ἔχει συνείδησιν τῆς ἰδέας του, οὐδὲ δύναται νὰ παραστήσῃ αὐτὴν τοῖς ἄλλοις. Πνεῦμα λοιπὸν καὶ φύσις ὡς σημεῖον, ἐν ᾧ ἐκεῖνο φανερόει ἑαυτό, ταῦτα εἶνε τὰ δύο ἀναπόσπαστα συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ Ἕλλην. Πνεύματος, ἐν ᾧ ἡ φύσις ἀποτελεῖ τὴν ἀφετηρίαν. Καὶ τῆς Ἑλληνικῆς λοιπὸν θεολογίας ἡ ἀρχή, ἡ βάσις τῶν θεῶν, εἶνε τὸ ἐξωτερικόν, τὸ φυσικὸν ἐξηγούμενον ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, ἢ τὸ ἐσωτερικὸν οὐσιῶδες στοιχεῖον τοῦ φ υ σ ι κ ο ῦ. Οἱ Ἕλληνες καὶ ὃς ἔλαβον ἔ ξ ω θ ε ν ἀρχὰς τέχνης καὶ θρησκείας μετεμόρφωσαν διὰ τοῦ ἀνεξαρτήτου πνεύματός των.

Τὸ Ἑλλην. πνεῦμα, αὐτὸ πλάττον τὰ καλλιτεχνήματά του, γινώσκει ἑαυτὸ ἐλεύθερον ἐν αὐτοῖς, ἀλλὰ ταῦτα εἶνε προσέτι ἡ αἰωνία, ἡ ἄναρχος Ἀλήθεια καὶ οὐσία τοῦ Πνεύματος, καὶ ἄρα εἶνε ἐπίσης οὐχὶ πεποιημένα ὅσῳ καὶ πεποιημένα ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Ἕλλην σέβεται καὶ λατρεύει τὰς συλλήψεις ταύτας καὶ τὰς εἰκόνας—τοῦτον τὸν Ὀλύμπιον Δία—ταύτην τὴν Παλλάδα τῆς Ἀκροπόλεως—ὅπως καὶ τοὺς πολιτικοὺς καὶ ἠθικοκοινωνικοὺς νόμους τῆς πόλεως, οἵτινες κανονίζουσι τὰς πράξεις του. Πλὴν αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος εἶνε ἡ γαστὴρ ἥτις συνέλαβε ταῦτα, αὐτὸ τὸ στῆθος, ὅπερ τὰ ἐγαλούχησεν, αὐτὸς τὸ Πνευματικόν, εἰς ὃ ὀφείλεται τὸ μεγαλεῖον καὶ ἡ λαμπρότης των. Διὸ μετὰ γαλήνης θεωρεῖ αὐτὰ καὶ εἶνε ἐλεύθερος ἐν αὐτοῖς καὶ γινώσκει τὴν ἐλευθερίαν του, τιμᾷ δὲ αὐτὰ καθ' ἑαυτά, ἀλλ' ὅμα καὶ ὡς ἔργα, ὡς προϊόντα αὐτοῦ. Τοιαύτη εἶνε ἡ ἡ ὡραία, ἡ π ν ε υ μ α τ ι κ ὴ ἀ τ ο μ ι κ ό τ η ς, τὸ κέντρον τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου.

Τὸν Θεὸν λοιπὸν ἐλάτρευον οἱ Ἕλληνες ὡς Πνεῦμα, ὡς πνευματικὸν Θεόν, ἐν ᾧ ἡ φυσικὴ δύναμις περιείχετο ὡς στοιχεῖον μεταμορ-

(1) Τοῦ ἀριστουργήματος τούτου μετάφρασιν ἐκδώσω προσεχῶς.

φωθὲν εἰς πνευματικὴν δύναμιν. Δὲν ἦτο λοιπὸν δύναμίς τις τῆς φύσεως, εἰς ἣν ἐπιβάλλεται ὡς προσωπεῖον ἡ ἀνθρωπίνη μορφή. Ἐξ ἄλλου δὲ δὲν ἦτο ἔτι ὁ ὅλως ἄϋλος, ὁ νοητὸς θεός, τὸ ἀπόλυτον, τὸ ἐλεύθερον πνεῦμα, ἀλλ' ἦτο πνεῦμα κατὰ μερικὸν τρόπον, δεσμευόμενον ὑπὸ τῶν ἀνθρωπίνων περιορισμῶν, ἐξηρτημένον ἔτι ὡς προσδιωρισμένη ἀτομικότης ἐξ ὅρων ἐξωτερικῶν. Ἀτομικότητες ἀντικειμενικῶς ὡραῖαι εἶνε αἱ θεότητες τῶν Ἑλλήνων. Τὸ θεῖον πνεῦμα ἐνταῦθα εἶνε τόσῳ περιωρισμένον, ὥστε οὔπω θεωρεῖται ὡς καθαρὸν πνεῦμα, ἀλλ' ἔχει μεμερικευμένην ὕπαρξιν, ἐξακολουθεῖ νὰ φανερῶται αἰσθητῶς, καίτοι τὸ αἰσθητὸν δὲν εἶνε ἡ ὑπόστασίς του, ἀλλὰ στοιχεῖον τῆς φανερώσεώς του. Ἑπομένως δὲν εἶνε ἀφῃρημέναι ἔννοιαι, οἷον γνῶσις χρόνος, ἀνάγκη, οὐδὲ σύμβολα ὑπεμφαίνοντά τι ἕτερον, διότι αὐτοὶ ἐκφράζουσιν ὅ,τι εἰσίν, ἀλλὰ προσωπικότητες, ἀτομικότητες ὁλοσχερεῖς, καὶ εἰδικοὶ χαρακτῆρες, διότι ἐν ἑκάστῳ ἐπικρατεῖ μερικός τις διορισμός, ὡς χαρακτηριστικόν. Αὐτὸς ὁ Ζεύς, ὁ πατὴρ θεῶν τε ἀνδρῶν τε, ἔχει τόσην δύναμιν πρὸς τοὺς ἄλλους Ὀλυμπίους, ὅσην καὶ ὁ Ἀγαμέμνων πρὸς τοὺς ἄλλους ἐν Τροίᾳ συστρατήγους. Ἐπειδὴ δὲ τὰ θεῖα προσόντα πάντα διενεμήθησαν τοῖς Θεοῖς, ἡ ὑπερκειμένη ἑνότης ἔμενε κενὴ περιεχομένου, ἦτο ἄρα ἡ ἀνείδεος καὶ ἀκατάληπτος Εἱμαρμένη, ἡ ἀνάγκη ᾗ καὶ θεοὶ πείθονται. Οὕτως ἡ ὑψηλοτέρα νόησις, ἡ γνῶσις τῆς ἑνότητος ὡς Θεοῦ, ὁ εἷς Θεός, τὸ ἓν Πνεῦμα, ἔκειτο ὑπεράνω τοῦ βαθμοῦ τῆς νοήσεως, εἰς ὃν εἶχον προβῆ οἱ Ἕλληνες

Δὲν εἶχον ὑψωθῆ εἰς τὴν ἀντίθεσιν τοῦ πνευματικοῦ καὶ τοῦ φυσικοῦ, καθ' ἣν ἐκεῖνο ἀποχωροῦν ἀπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ τῆς ὑλικῆς πραγματικότητος ὡς ἐσωτερικὴ πραγματικότης ἀνακτᾷ τὴν προσήκουσαν αὐτῷ ἐλευθερίαν διὰ τοῦ θανάτου τῆς φύσεως. Τὸ περιεχόμενον τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰδεώδους εἶνε τὸ ἐλεύθερον πνεῦμα, ὡς προσδιωρισμένη ἀτομικότης, θεωρούμενον ἐν τῇ σωματικῇ ἐμφανίσει του, τ. ἔ. ὁ ἄνθρωπος κεκαθαρμένος πάσης ἀτελείας ἐν τῇ οὐσίᾳ αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ συμμέτρῳ ἐμφανίσει αὐτῆς.

Ἐντεῦθεν ἡ ἐπὶ ἀνθρωμορφίᾳ μορφὴ τῆς Ἑλληνικῆς θρησκείας. Ἀλλὰ κατὰ τὴν Χριστιανικὴν διδασκαλίαν ὁ Χριστὸς εἶνε οὐχὶ φανταστικόν, ὡς οἱ Ὀλύμπιοι, ἀλλὰ πραγματικὸν ἄτομον, ὅλος θεὸς καὶ ὅλος πραγματικὸς ἄνθρωπος, ὑποκείμενος εἰς πάντας τοὺς ὅρους τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως καὶ οὐχὶ ἁπλοῦν ἰδεῶδες κάλλους καὶ τέχνης ἐν μορφῇ ἀνθρώπου. Ἄρα τῆς πολυθείας τὸ ἐλάττωμα εἶνε ὅτι δὲν εἶνε ὅσον ἔδει ἀνθρωπόμορφος, ἐνῷ ἐν τῷ Χριστιανισμῷ ἔχομεν τὴν ἄπειρον τῆς θεότητος κίνησιν, καθ' ἣν ὁ λόγος ἐνσαρκοῦται, τὸ ἄπειρον περατοῦται καὶ ἡ ἀντίθεσις χωρεῖ ἄχρι τῶν ἄκρων, ἄχρι θανάτου, ἵνα ταύτης αἰρομένης ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν ἀπόλυτον ἑνότητα. Ὁ τριαδικὸς ἡμῶν Θεὸς εἶνε πράγματι ἡ ἀπόλυτος πνευματικότης, ἐν ᾗ ὑπάρχει ἡ στιγμὴ τῆς φυσικότητος καὶ τῆς ἀμέσου ἀτομικότητος, ἀλλὰ ὑπάρχει μόνον ἵνα αἴρηται, ἵνα ἐκπνεύσῃ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Τοῦτο δ' εἶναι τὸ κάλλιστον γνώρισμα τῆς Χριστ. θρησκείας, ἀλλὰ συνάμα καὶ τὸ δυσνοητότερον. Ἀπ' ἐναντίας ἐν τοῖς καλοῖς τῆς φαντασίας θεοῖς ἡ αἰσθητικότης δὲν σβένυται, δὲν θνήσκει, διὸ λείπει ἡ ἀνάστασις εἰς τὴν ἀπόλυτον πνευματικότητα. Τὸ ἐλάττωμα αὐτῶν εἶνε λοιπὸν ὅτι ἡ φανέρωσις ἀποτελεῖ τὸν ὕψιστον τρόπον καθ' ὃν συλλαμβάνεται, ὅτι ὑπάρχει τὸ θεῖον ὄν —, τὸ κεφάλαιον καὶ τὴν ὑπόστασιν τῆς Θεότητος· ἐνῷ ἐν τῷ Χριστιανισμῷ ἡ φανέρωσις εἶνε μόνον πρόσκαιρος φάσις τῆς Θεότητος. Ἐκεῖνοι μὲν ὑπάρχουσι πρὸς τοὺς λάτρεις αὐτῶν διηνεκῶς ἐν τῇ φανερώσει—μόνον ἐν τῷ μαρμάρῳ, ἐν τῷ μετάλλῳ, ἢ οἷοι εἰκονίσθησαν ὑπὸ τῆς φαντασίας. Ἐνῷ ὁ ἀποκαλυφθεὶς θεὸς θνήσκει καὶ δοξάζεται· μετὰ δὲ θάνατον ὁ Χριστὸς καθέζεται ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ Πατρός. Ἡ ὡραία, ἡ ἐλευθέρα ἀτομικότης ἐμφανίζεται ἐν τῇ ἀμέσῳ, τῇ σωματικῇ ἀνθρωπίνῃ μορφῇ, ἀλλ' οὐχὶ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ Ἀνθρώπου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἡ συνείδησις διακρίνει μὲν ἑαυτὴν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' αἴρει τὸν χωρισμὸν τοῦτον, τὸ σχῖσμα, τὴν ἁμαρτίαν, καὶ διαλλαττομένη καὶ ἑνουμένη τῷ θεῷ, ὡς ἔδειξεν ὁ Θεάνθρωπος, γίγνεται ἄπειρον ὑποκείμενον. Τοιαύτη ὑποκειμενικότης, τοιαύτη ἐσωτερικότης συνειδυία καὶ γινώσκουσα λείπει ἔν τε τῷ περιεχομένῳ καὶ ἐν τῇ ἐκφράσει τῶν Ὀλυμπίων. Ἐντεῦθεν τὰ ἀγάλματα αὐτῶν τὰ πλεῖστα δὲν ἔχουσιν ὄμματα. Ἐντεῦθεν ἡ εἱμαρμένη ὡς κενὴ ὑποκειμενικότης ὑπέρκειται τῶν Θεῶν. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ κατακληκτικὴ ἔλλειψις δυνάμεως περὶ τὸ ἀποφασίζειν ἀφ' ἑαυτῶν καὶ ἡ ἀνάγκη μαντικῆς παρὰ τοῖς Ἕλλησιν.

Εἰς τοιαύτην νεανικὴν θρησκείαν δὲν ἠδύνατο τὸ πνεῦμα νὰ ἀρκεσθῇ ἐπὶ πολύ, ἀλλ' ἅμα ἀνεπτύχθη τὸ ὑποκείμενον ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε νὰ δύναται νὰ ὑποβάλῃ εἰς ἔλεγχον, εἰς τὴν βάσανον τῆς συνειδήσεως τὰς θρησκευτικὰς ἐκείνας παραστάσεις καὶ τὴν ἐπ' αὐτῶν ἐδραζομένην πολιτείαν, ἡ φλὸξ τῆς ὑποκειμενικότητος ὑπενόμευσε θρησκείαν καὶ πολιτείαν. Μάτην ἐπότισαν τὸ κώνειον τὸν ἥρωα τῆς ὑποκειμενικῆς ἐλευθερίας καὶ ἠθικότητος. Ὅ,τι ἐλάλει ὁ Σωκράτης, ἐλάνθανεν ἐν τῇ συνειδήσει πάντων, οἵτινες βραδύτερον ἐγέλων ἐπὶ ταῖς ἰδίαις μωρίαις. Οἱ Ἕλληνες μὴ συνειδότες τὸ ἄπειρον σχίσμα τοῦ ἀπείρου πρὸς

τὸ πεπερασμένον καὶ τὴν διὰ τῆς πάλης ἐπερχομένην συνδιαλλαγὴν αὐτῶν, εἶχον θρησκείαν, ἐν ᾗ ἀντὶ τῶν κινήσεων τούτων τῆς ἀπείρου ὑποκειμενικότητος, στοιχεῖα μόνα ὑπῆρχον ἡ ἀδιατάρακτος καὶ ἄμεσος ἁρμονία τῆς πνευματικῆς ἀτομικότητος πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῆς ὕπαρξιν, ἡ αἰωνία μακαριότης, ἡ γαλήνη καὶ ἐν αὐτῇ τῇ δυστυχίᾳ καὶ τῇ ὀδύνῃ.

Ἡ θρησκεία ἄρα ἦτο πρὸς αὐτοὺς ἁπλῶς ἡ ἰδανίκευσις τῶν δυνάμεων τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου — τῶν ὑψηλοτέρων παθῶν, ἅτινα ἐκίνουν αὐτόν, τῶν ἰδεωδῶν συμφερόντων τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου, ἐν ᾧ ἔζη. Ὁ Θεὸς ἦτο τὸ κρεῖττον ἐγὼ τῶν λατρευτῶν του. Ὅπως δὲ ἐν τῇ πολιτείᾳ ὁ Ἕλλην ἔβλεπεν οὐχὶ ἁπλῆν ἐξωτερικὴν ἐξουσίαν ἀλλὰ μόνον τὴν πραγμάτωσιν τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ ἐλευθερίας, οὕτω καὶ ἐν τοῖς θεοῖς, οὓς ἐλάτρευεν, ἔβλεπεν οὐχὶ ξένην καὶ δεσποτικὴν δύναμιν, ἀλλὰ μόνον τὴν ἰδανικὴν ἑνότητα τοῦ φυσικοῦ καὶ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ, οὗ ἦν μέλος. Ἦτο ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ ἐν τῷ μικρῷ κόσμῳ, ἐν ᾧ ἔζη καὶ ἐκινεῖτο, καὶ ὃν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ εἶχε πλάσει καὶ συνεχῶς ἀνέπλαττε. Πρὸς αὐτὸν ἡ διαίρεσις τοῦ Ἐγὼ καὶ τοῦ οὐκ Ἐγώ, ἡ ἀντίθεσις τοῦ Ὑποκειμένου καὶ τοῦ Ἀντικειμένου εἶχεν ὑπερνικηθῇ ἀσυνειδήτως, ὅλως ἀπερισκέπτως, διότι τὸ Πνεῦμα τῆς πόλεως του ἦτο, ὡς εἰπεῖν, ἡ προϋποτεθειμένη βάσις, ἡ ὑπόστασις τῆς ἰδίας αὐτοσυνειδήσεως. Καὶ ἐν ταῦθα ἀκριβῶς ἔκειτο τὸ σαθρόν, τὸ ἐξίτηλον, τὸ ἀτελὲς τῆς ἑλληνικῆς συνδιαλλαγῆς τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν κόσμον. Δὲν ἐστηρίζετο αὕτη ἐπὶ βαθείας συνειδήσεως τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ζωῆς ἢ τῆς πνευματικῆς κινήσεως, δι' ἧς ὁ ἀνταγωνισμὸς ἐκεῖνος ἠδύνατο νὰ ὑπερνικηθῇ. Ἡ ἑνότης ἐκείνη ἦτο δῶρον εἰδικῶν εὐμενῶν περιστάσεων καὶ ἰδιαιτέρου ἐθνικοῦ δαιμονίου. Διὸ μόλις ἡ σκέψις ὑπηγόρευσε τὴν ἰδέαν σχίσματος μεταξὺ τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ κόσμου του, καὶ ἡ ἑνότης κατελύθη· διότι δὲν ἐστηρίζετο ἐπὶ λόγου, ἐπί τινος συνειδήσεως ἑνότητος ὑπερνικώσης τὴν ἀντίθεσιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπὶ ἀσυνειδησίας αὐτῆς τῆς διαιρέσεως. Αὐτὴ ἡ τέχνη καὶ ἡ ποίησις συνέτεινον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ταύτης τῆς συνειδήσεως τοῦ ἐγὼ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν κόσμον, ἣν φιλοσοφικῶς διετύπωσαν τὰ ἀτομιστικὰ συστήματα τῶν Στωϊκῶν, τῶν Ἐπικουρείων καὶ τῶν Σκεπτικῶν, συστήματα ἅπερ ἐπεκράτησαν καθ' ἅπανα τὸν Ῥωμαϊκὸν κόσμον.

Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος χωρισθεὶς ἀπὸ τοῦ ἀντικειμένου του, ἀπὸ τοῦ κόσμου, καὶ κενωθεὶς αὐτοῦ, ἐχωρίσθη καὶ ἐκενώθη ἑαυτοῦ, καὶ δὲν εὗρεν ἐν ἑαυτῷ εἰμὴ τὸ κενόν. Τίς λοιπὸν ἔμελλε νὰ θεραπεύσῃ τὸ σχίσμα, νὰ διαλλάξῃ τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν κόσμον καὶ πρὸς ἑαυτόν, καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν φαιδρὰν ἐκείνην συνείδησιν, ἣν ἡ Ἑλλὰς ἀπώλεσε; Συνέβη τότε ὅ,τι πολλῷ μᾶλλον συμβαίνει ἐν τῷ κόσμῳ τῷ πεπολιτισμένῳ σήμερον, ἐν ᾧ τὸ αἴσθημα τῆς προσωπικότητος, τῆς ὑποκειμενικῆς ἐλευθερίας, διετάραξε τὴν τοῦ ἀνθρώπου συνείδησιν τῆς πρὸς τὸν κόσμον ἑνότητος καὶ τὸν ἔρριψεν εἰς ἀπελπισίαν καὶ ἀγωνίαν. Ἀλλ' ὅπως καὶ τότε, οὕτω καὶ σήμερον μόνον ἐν τῷ Χριστιανισμῷ κεῖται ἡ σωτηρία.

Ὁ Χριστιανισμὸς ἐπιφανεὶς τότε ἠλλοίωσε τὰς σχέσεις τῆς θρησκείας καὶ τῆς φιλοσοφίας. Πρὸ αὐτοῦ ὁ λόγος ἐν τῇ θρησκείᾳ ἐλάλει δι' εἰκόνων, ἐλάνθανεν ἐν μύθοις, δι' ὧν ὁ ἄνθρωπος ἐπειρᾶτο νὰ ἐκδηλώσῃ ἣν εἶχεν ἀσαφῆ καὶ ἀτελῆ συνείδησιν τοῦ Θείου. Καὶ τῆς μορφῆς ἡ ἀτέλεια δὲν προήρχετο ἐξ ἀγνοίας ἢ ἀδεξιότητος, ἀλλ ἦτο ἀποτέλεσμα τῆς τοῦ ἐσωτερικοῦ, τοῦ περιεχομένου, ἀτελείας. Ἐκ τούτου τὸ ἀλλόκοτον καὶ τὸ τερατῶδες ἐν τῷ τρόπῳ τοῦ παριστάνειν καὶ τοῦ λατρεύειν τὴν θείαν οὐσίαν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἄνθρωποι ἦσαν οἱ προσβεύσαντες τὰς θρησκείας ταύτας, ἀναγκαίως ὑπάρχει ὁ λόγος ἐν αὐταῖς ἐν μέσῳ τόσων συμβαματικῶν καὶ τυχαίων, ἡμεῖς δὲ ἀνακαλύπτοντες τὸν λογικὸν χαρακτῆρα αὐτῶν, ἀναγνωρίζομεν τὴν ἀλήθειαν, ἥτις ἀνήκει ἡμῖν. Καὶ ἐν τούτῳ κεῖται ἡ τελειότης τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅτι πᾶσα μερὶς ἀληθείας κατατεθεῖσα ἐν ταῖς μερικαῖς θρησκείαις, ἀνευρίσκεται ἐν αὐτῷ (ὡς εἷς τῶν προσδιορισμῶν του). Εἶνε δὲ αὐτὸς ἡ κατ' ἐξοχὴν θρησκεία, διότι ἐν αὐτῷ ὁ λόγος τέλεον ἐφανερώθη, ἐγένετο ὁρατός, ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν καὶ ἐτελεσιούργησε τὸν σκοπόν του. Ἐν αὐτῷ τὸ θεῖον φανεροῖ οὐχὶ (ὡς ἐν ταῖς ἄλλαις θρησκείαις) ἀφῃρημένα προσόντα ἢ μεμονωμένας στιγμάς του, ἀλλ' αὐτὸ ἀποκαλύπτει ἑαυτὸ καὶ δὴ οὐχὶ ἐν ἄστροις ἢ ἐν λίθοις, ἀλλ' ἐντὸς ἡμῶν αὐτῶν, ἐν τῇ γνώσει καὶ τῇ βουλήσει.

Ἐνώπιον τοιαύτης θρησκείας, ἐχούσης ἀκριβῆ διδασκαλίαν καὶ θετικὰ δόγματα, ἡ φιλοσοφία ἠναγκάσθη νὰ μεταβάλῃ στάσιν. Διὸ ἡ Ἀλεξανδρινὴ σχολή, ἡ ἀναλαβοῦσα νὰ ἐπεκτείνῃ καὶ συμπληρώσῃ τὴν Πλατωνικὴν διδασκαλίαν οὐ μόνον ἠσπάσθη καὶ αὐτὴ τὸ θεμελιῶδες Χριστιανικὸν δόγμα τῆς Τριάδος, καθ' ὅσον καὶ ὁ Πλωτῖνος καὶ ὁ Πρόκλος τριαδικὸν συνέλαβον τὸν Θεόν, ἀλλὰ μὴ ἀρκεσθεῖσα εἰς τὴν ὑπερβατικὴν θεωρίαν καὶ τὴν ἐπιστήμην προσεπάθησε νὰ μεταφέρῃ καὶ αὐτὴ τὰς διδασκαλίας της εἰς τὸν πρακτικὸν βίον δι' ἀσκήσεων ὡρισμένων καὶ δημωδῶν, ἐφαρμόζουσα δὲ τὰς θεωρίας της εἰς τὰς ἀρχαίας θρησκείας ἐζήτησε νὰ ἀνεύρῃ ὑπὸ τὰς θεότητας αὐτῶν σημασίαν φιλοσοφικήν. Ὅτε δὲ ὁ Χριστιανισμὸς κατέκτη.

σε τὸν κόσμον, καὶ διὰ τῆς θεωρητικῆς ἅμα καὶ πρακτικῆς διδασκαλίας του ἐγένετο κύριος τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς κοινωνίας ὅλης, ὁ ἀνταγωνισμὸς τῆς πίστεως καὶ τοῦ λόγου ἐφάνη ὅτι ἔμελλε πλέον νὰ παύσῃ. Ἀλλ' ἡ συμφωνία ἦτο μᾶλλον φαινομενική. Διότι ἀπ' ἀρχῆς ἐν τῇ Χριστιανικῇ κοινότητι διαφωνίαι καὶ ἀμφισβητήσεις προέκυψαν εἴτε περὶ τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς τῆς λατρείας, εἴτε περὶ τῆς ἐσωτερικῆς σημασίας τῶν δογμάτων. Οὐχ ἧττον ὅμως καὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας οἱ τὰ δόγματα ὁριστικῶς διατυπώσαντες καὶ ἐν τῇ Δύσει οἱ Σχολαστικοὶ εἰς τοῦτο μάλιστα ἀπέβλεπον, εἰς τὴν συμφωνίαν τῶν δύω ἐκείνων ἀρχῶν.

Οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν πρώτων Πατέρων παραδέχονται πάντες τὴν ἀνάγκην τοῦ ἐρευνᾶν ὑπὸ τὸ γράμμα τὸν ζωογονοῦντα αὐτὸ νοῦν ὅτι «τὸ μὲν γράμμα ἀποκτείνει τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ». Ὁ Ἰγνάτιος Ἀντιοχείας «οὐδόλως ἀπορεῖ ἐὰν καταχρώμενοι ἢ μὴ χρώμενοι τῷ λόγῳ ἐμπίπτωμεν εἰς πλάνην ἢ βυθιζώμεθα εἰς τὴν ἄγνοιαν, διότι ὁ λόγος δὲν ἐδόθη ἡμῖν πρὸς οὐδέν». Ὁ δὲ Ἰουστῖνος λέγει, «χωρὶς φιλοσοφίας, χωρὶς ἀγάπης τοῦ λόγου καὶ τῆς θείας σοφίας δὲν δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ μεμετάσχῃ αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τούτῳ ὀφείλει ἕκαστος νὰ φιλοσοφῇ, διότι σκοπὸς τοῦ φιλοσοφεῖν ἐστὶ τὸ ταυτίζεσθαι Θεῷ». Ὁ Αὐγουστῖνος παρατηρεῖ ὅτι, «ἐκεῖνο, ὅπερ βλέπομεν καὶ αἰσθανόμεθα χωρὶς νὰ καταλαμβάνωμεν, δὲν δύναται νὰ ἐποικοδομήσῃ ἡμᾶς, διότι ἡ ἐποικοδόμησις ἄνευ κατανοήσεως εἶνε πρᾶγμα ἀκατάληπτον.» Ὁ Θεοδώρητος Κύπρου θέλει «νὰ μὴ μένωμεν εἰς τὸ ἁπλοῦν κατὰ γράμμα νόημα, ἀλλὰ νὰ προσπαθῶμεν νὰ εἰσδύσωμεν ἔχοι τοῦ ἐσωτερικοῦ πυρῆνος· διότι ἄνευ τῆς ἐλευθέρας χρήσεως τοῦ λόγου πῶς εἶνε δυνατὸν νὰ γεννηθῶσι θρησκευτικαὶ πεποιθήσεις;»

Καὶ κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀκμῆς τῆς θεολογίας τῶν Καθολικῶν, ὅτε θεολογία καὶ φιλοσοφία συνεβάδιζον, οὐκ ὀλίγοι καθολικοὶ θεολόγοι ἐζήτησαν νὰ κατανοήσωσι τὰ δόγματα καὶ συνδιαλλάξωσι πρός τινα λόγον. Σκῶτος ὁ Ἐριγενὴς ἔλεγεν ὅτι δὲν διαφέρουσι φιλοσοφία καὶ θρησκεία. «Non alia est philosophia et alia Religio.» Καὶ ὁ ἱερὸς Ἄνσελμος κατήγγελλε ἐπὶ ἀκηδίᾳ τὸν μὴ σπουδάζοντα νὰ κατανοήσῃ τὰ τῆς πίστεως διδάγματα· «Negligentiae mini videtur si, non studemus, quod credimus, intelligere». (Tractatus cur Deus homo). Ναί μὲν τότε ἡ φιλοσοφία ἦτο ὡς τις θεραπαινὶς τῆς θεολογίας, ἀλλ' ἦτο θεραπαινὶς ἀναγκαία καὶ ἀπαραίτητος. Ὅπως ὁήποτε ἡ σχολαστικὴ εἶχεν ὄψιν τῆς ἀληθείας πολλῷ ὀρθοτέραν τῆς φιλοσοφίας ἐκείνης, ἥτις ἀγνοεῖ τὸ πρόβλημα ἢ ἀδιαφορεῖ λέγουσα ὅτι οὐδὲν κοινόν, οὐδεμία σχέσις ἀναμέσον φιλοσοφίας καὶ θρησκείας. Ἡ φιλοσοφία αὕτη εἶνε ψευδής; διότι δὲν ἐννοεῖ τὸ ἀντικείμενόν της, τὴν συγκεκριμένην καὶ ἀπόλυτον ἀλήθειαν εἶνε δὲ ἄθρησκος, διότι πράγματι τὴν θρησκείαν θεωρεῖ ὡς τι ἀδιάφορον καὶ ἄρα ὡς ἄμοιρον ἀληθείας. Διότι ἂν ἡ θρησκεία περιέχει ἀλήθειαν, πῶς δύναται αὕτη νὰ ᾖναι ἀδιάφορος πρὸς τὴν φιλοσοφίαν, ἧς τὸ ἀντικείμενον εἶνε ἡ ἀπόλυτος ἀλήθεια;

Καὶ ἐντεῦθεν λαμβάνοντες τὸ ἐνδόσιμον παρατηροῦμεν ὅτι οὐχὶ πᾶσα φιλοσοφία δύναται νὰ ἐπιλαμβάνηται ζητήματος τόσῳ περιεκτικοῦ, οἷον τὸ θρησκευτικόν. Ἡ πρὸς τοῦτο ἱκανότης αὐτῆς ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς περιεκτικότητος καὶ διαλεκτικῆς τῶν κατηγοριῶν της. Διότι ἄλλως προσπαθοῦσα νὰ περιλάβῃ τὸ ἄπειρον ἐντὸς στενῶν καὶ πεπερασμένων κατηγοριῶν τοῦ κοινοῦ νοῦ, ἀντὶ τῆς ἀληθείας συλλαμβάνει σκιάς, ἀντὶ δὲ ὠφελείας γίνεται πρόξενος καταστροφῶν καὶ ἀνασταστάσεων. Λυπηρὰ παραδείγματα τούτου πρόκειται ὁ Κάντ, ὁ Στράους, ὁ Ῥενὰν καὶ οἱ ἄλλοι ὀρθολογισταί. Ἀλλὰ ἡ ἐποπτικὴ φιλοσοφία, ἡ ἀλισύουσα ἐν ἀδαμαντίνῳ δικτύῳ, ἐν ταῖς τοῦ λόγου κατηγορίαις, ἀναγνωρίζει ὅτι ἡ θρησκεία ἔχει ἀλήθειαν καὶ ὅτι ἀντικείμενον αὐτῆς εἶνε ἡ διὰ τῆς παραστάσεως γνῶσις τῆς ἀπολύτου ἀληθείας. Ἡ γνῶσις δὲ τῶν οὐσιωδῶν καὶ συστατικῶν ἀρχῶν τῆς θρησκείας εἶνε ἡ φιλοσοφία τῆς θρησκείας. Ἐνταῦθα δὲ ἐπάναγκες νὰ ῥίψωμεν ἓν βλέμμα ἐπὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐφιλοσόφησαν περὶ θρησκείας αἱ διάφοροι σχολαί.

Πρώτη καὶ ἁπλουστάτη εἶνε ἡ γνώμη τῶν αἰσθητικῶν, καθ' οὓς ἡ θρησκεία εἶνε γεγονὸς κατὰ συνθήκην ἐπὶ οὐδεμιᾶς λογικῆς ἀρχῆς καὶ ἀνάγκης τοῦ πνεύματος στηριζομένη. Τοὺς θρησκευτικοὺς θεσμοὺς ἐγέννησαν συμβεβηκότα, αἴτια τυχαῖα καὶ ἐξωτερικά, ἡ θέα τῶν φυσικῶν δυνάμεων, ὁ πάταγος τοῦ κεραυνοῦ, ἡ ἄπειρος ἔκτασις τῶν θαλασσῶν, ὁ ἥλιος, οἱ ἀστέρες κλπ. καὶ τὸ αἴσθημα τῆς ἐξαρτήσεως καὶ τοῦ φόβου, ὑφ' ὧν κυριεύεται ὁ ἄνθρωπος ἐνώπιον αὐτῶν· ποικίλλουσι δέ, ὡς πάντες οἱ ἄλλοι θεσμοὶ μετὰ τῶν κλιμάτων, τῆς ὄψεως καὶ τῆς φυσικῆς συστάσεως τῆς χώρας κτλ. Κατ' αὐτοὺς δὲν ὑπάρχει μία ἀπόλυτος θρησκεία ἀλλ' ἱστορία θρησκειῶν, ἔργον δὲ τῆς φιλοσοφίας εἶνε νὰ καταστρέψῃ ὅ,τι εἰργάσθη ἡ θρησκεία καὶ ἐκ ταύτης ν' ἀπαλλάξῃ τὴν ἀνθρωπότητα. Ἀλλ' εἶνε πρόδηλον ὅτι οἱ αἰσθητικοὶ τυφλόττουσι πρὸ τοῦ οὐσιώδους καὶ ἀπολύτου στοιχείου τῶν θρησκειῶν καὶ ἀντιλαμβάνονται μόνον τοῦ μεταβλητοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ. Ἡ καθολικότης τῆς θρησκείας δδεὶ νὰ ὁδηγήσῃ αὐτοὺς εἰς ἀρχὴν ἐπίσης καθολικήν, ἀνωτέραν πάσης συνθήκης καὶ μεταβολῆς. Ἔπειτα τὸ συμφέρον καὶ ἡ πανουργία νομοθετῶν ἢ ἱερέων, δυνατὸν νὰ εἰσέδυσαν εἰς τὰς θρησκείας, ἀλλὰ οὐδαμῶς ἐξηγοῦσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν. Διότι δὲν ἀπατᾶται ἡ ἀνθρωπότης, καὶ οἱ λαοὶ πρὸ πολλοῦ θὰ ἀπηλλάσσοντο τῶν θεσμῶν τούτων, τῶν ὠφελούντων ὀλιγίστους, ἐὰν μὴ ἐπλήρουν ἀνάγκην σοβαρὰν τοῦ πνεύματος. Τέλος, οὔτε ὁ φόβος, οὔτε τὸ αἴσθημα τῆς ἐξαρτήσεως δύνανται νὰ θεμελιώσωσι καὶ ἐξηγήσωσι τὴν θρησκείαν.

Ἐν πρώτοις ὁ φόβος οὐδὲν δύναται νὰ θεμελιώσῃ, διότι ἴδιον αὐτοῦ εἶνε νὰ φεύγῃ ὅ,τι φοβεῖται. Δὲν θὰ εἴπωμεν λοιπὸν ὅτι, ἐπειδὴ ὑπάρχει φόβος τῶν πολεμίων ἢ τῶν ὁμοίων, διὰ τοῦτο ὁ στρατὸς ἢ ἡ πολιτεία στηρίζεται ἐπὶ τοῦ φόβου. Τοὐναντίον τοῦ μὲν στρατοῦ θεμέλιον εἶνε τὸ πολεμικὸν πνεῦμα τοῦ ἔθνους τὸ ἀψηφοῦν τὸν ἐχθρόν, κοινωνία δὲ θεμελιουμένη ἐπὶ τοῦ φόβου εἶνε κοινωνία δούλων· Ἡροῦ δὲ ὁ φόβος χωρίζει, πῶς δύναται ἐν τῇ θρησκείᾳ νὰ ἑνώσῃ τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν Θεόν; Ἐὰν δέ τινες φοβηθέντες τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως ἐθεοποίησαν αὐτάς, ἐπινοήσαντες οὕτω τοὺς θεούς, διατί ὅτε ἐπῆλθον οἱ ἀνδρεῖοι, δὲν διελύθησαν τὰ φαντάσματα τοῦ φόβου, ἀλλ' ἀπεναντίας βλέπομεν ὅτι οἱ πολεμικώτεροι τῶν λαῶν εἶνε καὶ οἱ μᾶλλον θρῆσκοι. Ἐὰν μὴ ὑπῆρχεν ἐν τῷ πνεύματι ἡ τοῦ Θεοῦ ἔννοια, ὁ φαντάσματα μόνον γεννῶν φόβος, ἀντὶ νὰ ἐπινοῇ τοὺς Θεούς, θὰ ἔσπευδε νὰ ἀπαλλαγῇ αὐτῶν. Τίς τέλος εὖ φρονῶν δύναται νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ φόβος εἶνε ἡ πηγὴ τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν δογμάτων τῆς θρησκείας;

Ὅπως δ' ὁ φόβος οὕτω καὶ τὸ αἴσθημα τῆς ἐξαρτήσεως ἀντὶ νὰ θεμελιώσῃ καταλύει τὴν θρησκείαν. Διότι ἐὰν τὸ αἴσθημα τῆς ἀδυναμίας, τῆς μηδαμινότητος ἡμῶν, εἶνε ἡ ἀρχὴ τῆς θρησκείας, τότε ὁ δοῦλος ὁ ἕρπων πρὸ τοῦ κυρίου εἶνε ὁ ἄριστος χριστιανός· Ἀλλ' ἡ θρησκεία ἀνυψοῖ τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν Θεόν, οὐδαμῶς δὲ ἐξευτελίζει αὐτόν, διότι εἶνε ἡ σφαῖρα τῆς Ἀγάπης καὶ τῆς Ἐλευθερίας. Ἀγαπῶ τὸν Θεὸν καὶ ἀγαπῶμαι ὑπ' αὐτοῦ, ταπεινούμενος δὲ πρὸ αὐτοῦ δὲν ἐξευτελίζομαι, ἀλλ' ἀποδεικνύω αὐτὴν τὴν ἐλευθερίαν μου, διότι μόνον ἐν τῷ χρηστῷ ζυγῷ αὐτοῦ, ἐν τῷ ζυγῷ τῆς ἀληθείας εἰμὶ ἐλεύθερος. Ἡ ἀλήθεια εἶνε ἡ πηγή καὶ ἡ οὐσία μου, ταύτῃ δ' ὑπακούων, ὑπακούω πράγματι ἐμαυτῷ καὶ εἰμὶ ὄντως ἐλεύθερος. Ἀλλὰ μεταξὺ τοῦ κενοῦ αἰσθήματος τῆς ἐξαρτήσεως καὶ τῆς ἀληθείας χαίνει ἄβυσσος.

Τὸ ἀντικείμενον τῆς θρησκείας εἶνε τόσον μέγα, ὥστε περιλαμβάνει καὶ τὸν φόβον καὶ τῆς ἐξαρτήσεως τὸ αἴσθημα καὶ πολλὰ ἄλλα, πλὴν ὡς δευτερεύοντα στοιχεῖα. Ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ εἶνε μὲν ἡ ἀρχὴ τῆς σοφίας, ἀλλὰ δὲν εἶνε ἡ σοφία καί, τοὐναντίον, μετὰ τῆς σοφίας παύει ὁ φόβος. Ἐφ' ὅσον δὲ εἶμαι ἐν τῷ φόβῳ, δὲν εἶμαι ἐν τῇ θρησκείᾳ, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου δὲν θὰ ὑπῆρχε φόβος Θεοῦ ἄνευ ὑψηλοτέρας τινὸς ἀνάγκης καὶ ἀναφορᾶς, ἥτις εἶναι ἀκριβῶς ἡ θρησκεία.

Πρὸς τὴν σχολὴν τῶν αἰσθησιολόγων ἀντίκειται ἡ τῶν ἰδανιστῶν, καὶ ἐνῷ ἐκεῖνοι ἀποβλέπουσιν εἰς τὴν ἐξωτερικὴν μορφὴν καὶ εἰς τὸ δημῶδες στοιχεῖον τῆς θρησκείας, οὗτοι ἀντέχονται τῶν καθολικῶν καὶ ἀναγκαίων προσδιορισμῶν αὐτῆς καὶ διαγράφουσι σχέδιον ἰδεώδους θρησκείας. Ἡ ἄποψις τούτων εἶνε μὲν λογικωτέρα τῆς τῶν πρώτων, ἀλλ' ἀνεπαρκής. Ἀναγνωρίζει μὲν τὴν νομιμότητα καὶ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς θρησκείας καὶ ὑπεράνω τῆς πείρας ζητεῖ θρησκείαν ἀπόλυτον, μέτρον πάσης θετικῆς θρησκείας. Ἀλλὰ στηρίζεται ἐπὶ ἀφῃρημένων κατηγοριῶν, οἷαι τὸ ἄπειρον, ἡ αἰτία, ἡ ἑνότης κτλ. δι' ὧν κατασκευάζει θρησκείαν ἀφῃρημένην καὶ ξένην πρὸς τὴν διάνοιαν καὶ τὸν βίον, συγχέει τὴν θρησκείαν πρὸς τὴν φιλοσοφίαν τῆς θρησκείας καὶ δὲν δύναται νὰ ἐξηγήσῃ τὴν διαδοχικὴν ἐμφάνισιν, τὰς σχέσεις καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν διαφόρων θρησκειῶν.

Ἐν ᾧ ἄρα ὁ αἰσθητισμὸς μόνον τὸ γεγονὸς παραδεχόμενος, ἐξηγεῖ αὐτὸ δι' ἄλλων γεγονότων καὶ οὕτω καταλύει πᾶσαν θρησκείαν, ὁ ἰδανισμός, τοὐναντίον, ὁρμᾶται μὲν ἐκ μεταφυσικῆς συλλήψεως τῆς θρησκείας, ἀλλὰ ἀτελεῖς μεταχειριζόμενος κατηγορίας ἀδυνατεῖ νὰ δώσῃ λόγων τῶν θετικῶν θρησκειῶν. Παραδείγματα τοῦ πρώτου εἶνε L' origine des cultes τοῦ Δουπουή, τοῦ δευτέρου δὲ ἡ θρησκεία ἐν τοῖς ὁρίοις τοῦ λόγου ὑπὸ Κάντ. Μεταξὺ δ' αὐτῶν τρίτη κεῖται διδασκαλία, ἡ τῆς θεολογικῆς ἢ ἱστορικῆς σχολῆς, ἣν ἐντελῶς ἀνέπτυξεν ὁ Βοσσουέτος ἐν τῷ Discour sur l' Histoire universelle. Ὁρμηθεὶς ἐκ τῆς ἀρχῆς ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς κατέχει μεταφυσικήν τινα, κρίνει τὰ γεγονότα καὶ δεικνύει ὅτι Πρόνοιά τις παρήγαγεν ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῆς Ἱστορίας διαδοχικῶς τοὺς ἀρχαίους λαούς, ἵνα φέρῃ τὸν κόσμον εἰς τὸν Χριστιανισμόν, ὅστις εἶνε τὸ τέλος τῆς ἱστορίας, ὁ λόγος ὁ κυβερνῶν τὸν κόσμον. Ἀλλὰ πᾶσα κρίσις περὶ τῆς ἀξίας καὶ τῆς ἀληθείας τοῦ Χριστιανισμοῦ προϋποτίθησι τὴν γνῶσιν τῆς φύσεως καὶ τῶν νόμων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου, ὅ ἐστι τὴν φιλοσοφίαν, ἥτις ὑπέρκειται ὡς ἀνώτατον κριτήριον παντὸς ἱστορικοῦ δεδομένου καὶ ἥτις κεῖται ἐν τῷ βάθει τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἄρα ὁ Βοσσουέτος ἀπορρίπτων τὴν νομιμότητα τῶν φιλοσοφικῶν γνώσεων διατελεῖ ἄνευ στηρίγματος. Ἔπειτα τὴν ἀλληλουχίαν τῶν συμβάντων τῆς ἱστορίας ἐπιπολαίως

συλλαμβάνει καὶ ἐξωτερικῶς. Διότι μόνον τὸν Ἑβραϊκὸν λαὸν θεωρῶν ὡς προόδρομον τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀποκλείει τοὺς Ἕλληνας καὶ Ῥωμαίους ὡς τυχαία συμβεβηκότα, ἐν ᾧ ἥ τε Ἑλλὰς καὶ ἡ Ῥώμη οὐ σμικρὸν ἔσχον μέρος ἐν τῇ εἰς τὸν Χριστιανισμὸν προπαρασκευαστικῇ ἀγωγῇ τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ ἐμβριθὴς μελέτη τῶν γεγονότων πείθει ὅτι ἀνέκαθεν ὁ λόγος ἦν ὁ τῶν ὅλων κοσμήτωρ καὶ δὴ καὶ τῆς ἱστορίας, τοῦ λαμπροτάτου τῶν ἔργων του, ἐν ᾧ οὐδὲν μάτην ἀλλὰ τὰ πάντα σκοπίμως τελοῦνται.

Ὅπωςδήποτε ἡ θεωρία τοῦ Γάλλου θεολόγου ὑπέρκειται τῶν ἄλλων, ἅτε προσπαθοῦσα νὰ συνδιαλλάξῃ τὸν λόγον καὶ τὴν ἱστορίαν. Πᾶσαι δ' ὁμοῦ, καθ' ὃ ἐνέχουσαι μικρὸν ἢ μέγα στοιχεῖον ἀληθείας, δύνανται νὰ συμπτυχθῶσιν εἰς ὑψηλοτέραν ἑνότητα. Τίς λοιπὸν ἡ σχέσις τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς θρησκείας, ἀφοῦ ἑκατέρα ἀντικείμενον ἔχει τὴν ἀπόλυτον ἀλήθειαν καὶ ὅμως διαφέρουσιν ἀλλήλων; Πρὸς λύσιν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν τρία τινά. 1ον ὅτι ἄλλαι ἀλήθειαι ἀνήκουσι τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ ἄλλαι τῇ θρησκείᾳ· ἢ 2ον ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶνε ἐξήγησις τῆς θρησκείας, ἢ 3ον ὅτι διαφέρουσι μὲν κατὰ τὴν μορφήν, ἀντικείμενον δ' ἔχουσι τὸ αὐτό. Αἱ λύσεις αὗται, οὕτως ἀορίστως διατετυπωμέναι δύνανται νὰ ὦσιν ἀληθεῖς ἢ ψευδεῖς, κατὰ τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐννοοῦνται.

Οὕτως ἐν τῇ πρώτῃ λύσει, ἐὰν ἡ διαφορὰ τῶν θρησκευτικῶν πρὸς τὰς φιλοσοφικὰς ἀληθείας εἶνε διαφορὰ οὐσίας, τότε ἔχομεν δύω ἀπολύτους ἀληθείας, δύω ἀπόλυτα, ὅπερ ἄτοπον. Ἀλλ' ἐὰν ἡ διαφορὰ δὲν εἶνε οὐσιώδης τίνι λόγῳ θὰ ἀποκλεισθῇ ἡ θρησκευτικὴ ἀλήθεια ἀπὸ τοῦ κύκλου τῶν φιλοσοφικῶν ἐρευνῶν; Ἡ ἀλήθεια εἶνε μία καὶ ἀδιαίρετος, ὅπως μία εἶναι καὶ ἡ διάνοια· πλὴν ὅπως ἡ διάνοια ἔχει διαφόρους φάσεις ἀναπτύξεως, οὕτω καὶ ἡ ἀλήθεια δύναται νὰ γινώσκηται ὑπὸ μορφὰς διαφόρους. Ἐντεῦθεν ἡ ἑτέρα διδασκαλία, καθ' ἣν ἡ φιλοσοφία ἔργον ἔχει νὰ ἐξήγῃ τὴν θρησκευτικὴν ἀλήθειαν· ἡ μὲν θρησκεία παρέχει τὴν ἀλήθειαν ὡς γεγονός, τούτου δὲ ἡ φιλοσοφία νοεῖ τὸν ἐσωτερικὸν λόγον. Ἀλλὰ καὶ ἡ διατύπωσις αὕτη εἶνε ἀνακριβής. Διότι ἡ θρησκεία οὐ μόνον φέρει μεθ' ἑαυτῆς τὴν ἀλήθειάν της, ἀλλὰ καὶ ἐξηγεῖ αὐτήν· θρησκεία ἄνευ διδασκαλίας, εἶνε τι ἀντιφατικόν, ἀδιανόητον. Διότι ἐν αὐτῇ τὸ ἀπόλυτον ἀποκαλύπτει ἑαυτό, τὴν φύσιν καὶ τὰς πρὸς τὸν κόσμον ἀναφοράς του. Ἡ φανέρωσις δ' αὕτη εἶνε ἡ ὑψίστη διδασκαλία, ἐξ ἧς ἀπορρέει πᾶσα ἄλλη καὶ δὴ καὶ ὁ πνευματικὸς βίος τῶν λαῶν. Κατὰ τί λοιπὸν δύναται νὰ διαφέρῃ ταύτης ἡ φιλοσοφικὴ ἐξήγησις; Καὶ ἐκεῖνο, ὅπερ ἐδηλώθη ἐν τῇ τρίτῃ λύσει.

Καὶ τῷ ὄντι ἡ θρησκεία ἐξηγεῖ ἑαυτήν, ἤτοι τὸ περιεχόμενον, τὰ δόγματα, τὰς διδασκαλίας ἑαυτῆς, ἀλλὰ διδάσκει δι' ἀναλογιῶν καὶ εἰκόνων, διὰ τοῦ κύρους, δι' ἀποκαλύψεως καὶ ἐν γένει κινεῖται ἐν τῇ παραστάσει ἢ ἐν τῇ παραστατικῇ νοήσει. Ἡ ἰδέα αὐτῆς εἶνε τοιαύτη, ὥστε μετέχει τῆς ἐκτὸς φύσεως καὶ τοῦ πεπερασμένου πνεύματος ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου τοῦ ἀπολύτου. Τὸ θρησκευτικὸν τοῦτο πνεῦμα παρέστησεν ἡμῖν ἐντελῶς ὁ Θεάνθρωπος. Διὸ τὴν θρησκείαν δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν, παράστασιν τοῦ ἀπολύτου, καθ' ἣν, τὸ ἀπόλυτον πνεῦμα παρίστησιν ἑαυτὸ εἰς τὸ πεπερασμένον. Ἡ ἀπόλυτος αὕτη παράστασις εἶνε ἡ πηγὴ τῆς πίστεως καὶ τῆς λατρείας.

Ἀλλ' ἡ παράστασις δὲν εἶνε ἡ καθαρὰ νόησις καὶ ἐκ τούτου τὸ προνόμιον τῆς θρησκείας, ὥστε νὰ εἰσχωρῇ εἰς τὰς ψυχὰς πάντων, νὰ συγκινῇ πάσας τὰς τάξεις, καὶ πάντας νὰ καθιστᾷ κοινωνοὺς τῆς ἀληθείας. Διὰ τῆς θρησκείας τὸ ἀνθρώπινον γένος ἐγένετο κάτοχον τῆς ἀληθείας πολλῷ πρὶν ἢ ἡ φιλοσοφία ἐπιζητήσῃ τὸν λόγον καὶ τὰς ἀρχὰς τῶν ὄντων. Οὐχ ἧττον τὸ πνεῦμα καθ' ὅσον ἀναπτύσσεται καὶ ἐνισχύεται ἐπιθυμεῖ μετὰ τῆς ἀληθείας τοῦ περιεχομένου καὶ τὴν ἀποδεικτικὴν μορφήν, θέλει νὰ μετατρέπῃ τὰ σύμβολα, τὰς εἰκόνας, τὰς παραστάσεις, τὸ γράμμα εἰς καθαρὰ ἢ μεταφυσικὰ νοήματα, καὶ δι' αὐτῶν νὰ καθορᾷ τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ περιεχομένου (¹). Τοῦτο δ' ἀκριβῶς εἶνε τὸ ἔργον τῆς φιλοσοφίας, ἔργον δυσχερέστατον καὶ διὰ τοῦτο ἀνῆκον εἰς πάνυ ὀλίγους. Διότι, ἵνα παραλίπωμεν τόσους ἄλλους πρὸς εὐδοκίμησιν τοῦ ἔργου ἀναγκαίους ὅρους, ἐὰν ὁ περὶ θρησκείας φιλοσοφῶν δὲν πληροῦται ζωηρᾶς πεποιθήσεως καὶ λατρείας πρὸς τὴν θείαν ἀλήθειαν, ἐὰν μὴ ἐνθουσιᾷ ὑπὲρ τῶν ὑψηλῶν διδαγμάτων τῆς ἀκηράτου Χριστιανικῆς πίστεως, κινδυνεύει καὶ αὐτὸς νὰ πάθῃ τὸ τοῦ Ἰξίονος πρὸς τὴν Ἥραν, καί, ὅπερ χεῖρον, ἄλλων ἀσθενῶν καὶ φιλοκαίνων πνευμάτων νὰ κλονήσῃ τὰς πεποιθήσεις καὶ νὰ σύρῃ πολλοὺς εἰς τὴν πλάνην καὶ τὸ ψεῦδος.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 6 Φεβρουαρίου 1892.

Π. Γρατσιάτος

(1) Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος Α'. πρὸς Κορινθ. XII. 8. λέγει· «ὯΙ μὲν διὰ τοῦ Πνεύματος δίδοται Λόγος σοφίας, ἄλλῳ δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα· ἑτέρῳ δὲ πίστις ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι· ἄλλῳ δὲ κτλ.» Ἡ ἀποστολικὴ αὕτη ταξινόμησις τῶν τοῦ ἑνὸς Πνεύματος χαρισμάτων θαυμασίως συμφωνεῖ πρὸς τὴν Πλατωνικὴν διάταξιν τῶν τῆς ψυχῆς διαφορῶν ἢ παθημάτων (Πολιτ. Βιβλ. VII) ὧν πρῶτον ἡ νόησις (ἡ ἐποπτικὴ ἢ φιλοσοφική), δεύτερον ἡ διάνοια (ἡ κατὰ τὸν διασκεπτικὸν νοῦν γνῶσις), τρίτον ἡ πίστις (ἡ παραστατικὴ ἀλήθεια), τέταρτον ἡ εἰκασία, (ἡ δόξα ἢ διὰ τῶν αἰσθήσεων γνῶσις.

ΗΘΙΚΗ ΔΙΑΠΛΑΣΙΣ

Ἐν τῷ 93ῳ φύλλῳ τοῦ περιοδικοῦ τῆς «Ἀναπλάσεως» ἀνέγνωμεν τὸ ἀξιόλογον ἄρθρον τοῦ κ. Μιχαὴλ Γαλανοῦ περὶ «ἐνεργητικότητος καὶ ἐνθουσιασμοῦ», ὅπερ διεγείραν πολὺ τὴν προσοχὴν ἡμῶν παρέχει ἡμῖν τὴν τόλμην νὰ ἐκφράσωμεν τὰς εὐχαριστίας ἡμῶν αὐτῷ τε καὶ τοῖς ἄλλοις συνεργάταις τῆς «Ἀναπλάσεως», οἵτινες ὑπὲρ τῆς ἠθικῆς ἡμῶν προαγωγῆς μεριμνῶντες δὲν παύονται τὰ φῶτα τῆς ἀληθείας εἰς τὰς καρδίας ἁπάντων, ἰδίᾳ τῆς κλοιοζομένης ὑλικῶς τε καὶ ἠθικῶς νεολαίας, ἐνσπείροντες. Ἀφ' ἑτέρου καθῆκον ἐπιβαλλόμενον θεωροῦμεν νὰ παρακαλέσωμεν ἐπισκόπους τε καὶ ἀρχιμανδρίτας, καθηγητάς τε καὶ ἐπιστήμονας διδασκάλους, καὶ πάντας τοὺς δυναμένους ὁπωσοῦν νὰ χρησιμοποιῶσι τὴν πνευματικὴν αὐτῶν ἀνάπτυξιν, ὅπως, συμμετέχοντες τῶν χρηστῶν προθέσεων τοῦ περιοδικοῦ τῆς «Ἀναπλάσεως», ἐπιμελῶνται καὶ αὐτοὶ περὶ τὴν μόρφωσιν μὲν καθόλου τῶν ἐστερημένων τῆς παιδείας, ἰδίᾳ δὲ περὶ τὴν ἠθικὴν διάπλασιν τῶν παίδων καὶ ἐφήβων, ἥτις, ὡς μὴ ὤφειλε, διεστραμμένως συνήθως διδασκομένη μᾶλλον δὲ παραμελουμένη τυγχάνει· ὅπως καὶ αὐτοί, λέγω, μέρος τοῦ βίου αὐτῶν ἀφιερῶσιν πρὸς κατήχησιν τῆς ἀπαιταχοῦ νεολαίας, ἧς ἐν ταῖς πτυχαῖς τῆς καρδίας λεληθότως σκώληξ φθοροποιὸς μηχανᾶται πρὸς τὸ ματαιῶσαι καὶ ἀνατρέψαι τὰς προσδοκωμένας ἐξ αὐτῆς ἐλπίδας· διότι τί ἄλλο δεικνύει διαγωγὴ νέου τοὺς μὲν γονεῖς περιφρονοῦντος, τοὺς δὲ διδασκάλους ἐμπαίζοντος, τὴν δὲ ἐκκλησίαν ἀποφεύγοντος; Καλεῖται οὗτος Χριστιανός, δὲν ἀντιλέγω· ἀλλ' ὅταν εὐχαριστῆται εἰς τὰ ὅλως οὐχὶ ἠθικὸν χαρακτῆρα φέροντα θέατρον, κατασπαταλᾷ δὲ τὸν πολύτιμον χρόνον ἐντρυφῶν ἐν καφενείοις καὶ καπηλείοις, ἀτάκτως ζῶν καὶ συμπεριφερόμενος, περιυβρίζῃ δὲ πᾶν θεῖόν τε καὶ ἀνθρώπινον, ἐρωτῶ, τί ἄλλο κατασημαίνεται ἢ ὅτι κατ' ἐπιφάνειαν μόνον καλεῖται ὁ τοιοῦτος Χριστιανὸς καὶ ὅτι αἱ ἀπατηλαὶ ὑλιστικαὶ θεωρίαι ὑπεδούλωσαν αὐτόν;

Ἵνα πεισθῇς, φίλε ἀναγνῶστα, ὁπόσον ἔχουται ἀληθείας οἱ λόγοι ἡμῶν, σκόπει τὴν σήμερον ἠθικὴν κατάστασιν. Τῷ ὄντι· δυσκόλως θὰ εὕρῃς παρὰ τοῖς ἐφήβοις καὶ τοῖς νέοις ἐν γένει ἐξασκουμένην τὴν ἀλήθειαν, τὴν ἀρετήν, τὴν εὐσέβειαν· δυσκόλως θὰ ἴδῃς νέον εἰλικρινῶς εἰς τὸν Θεὸν πιστεύοντα καὶ ἐλπίζοντα· δυσκόλως θὰ τύχῃς νέον εὐσεβῶς διάγοντα τὸν βίον· σπανίως θ' ἀπαντήσῃς ἔφηβον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τυχόντα ἐν αὐτῇ ἐν πλήρει κατανύξει ἀκροώμενον τῆς θείας λειτουργίας, τοὺς γονεῖς τιμῶντα, τὸν πλησίον ἀγαπῶντα κτλ. Βεβαίως ἡ πλημμελὴς αὕτη κατάστασις δὲν ἐπικρατεῖ ἐξ ἴσου πανταχοῦ· πολλῷ δ' ὀλιγώτερον ὤφειλε νὰ ἀπαντᾶται κατὰ τὴν πεφωτισμένην Ἑλλάδα· καὶ ὅμως αὕτη ἐνταῦθα καθ' ἑκάστην δαμάζει τοὺς ἐφήβους καὶ τοὺς νέους, καὶ δὲν τυγχάνει ἄγνωστον ὅτι καὶ οὐκ ὀλίγοις καὶ τούτοις, καίπερ παιδείας εὐμοιροῦσιν, ἐπήνεγκε τὰ πλήρη ἠθικὰ ναυάγια, διότι ἡ ψυχὴ τῶν ἐφήβων ὁρμητικὴ πρὸς πᾶν πονηρὸν οὖσα εὗρε σύμφωνον τῇ φύσει πρὸς πᾶσαν αἰσθητικὴν ἀπόλαυσιν τὸ πρόγραμμα τοῦ ὑλιστοῦ «φάγωμεν, πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν».

Ἀπάτη φοβερά! Καὶ ἐν τούτοις τὴν ἀπάτην ταύτην καὶ οὐκ ὀλίγοι τῆς Ἑλλάδος ἐπιστήμονες ἄνδρες ἐνεκολπώθησαν καὶ δὴ ὑπερμαχοῦσιν αὐτῆς, οἵτινες ὀρεγόμενοι νὰ μὴ ὑπάρχῃ μήτε θεῖος νόμος μήτε συνείδησις, καὶ καταμαθόντες τὴν ἰσχυρὰν τῶν τηλεσκοπίων δύναμιν, ἐζήτησαν νὰ εὕρωσι τὸν ἀόρατον Θεὸν δι' αὐτῶν καὶ μὴ εὑρόντες ἀρνοῦνται τὴν ὕπαρξιν Αὐτοῦ! «Εἶπεν ἄφρων ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, οὐκ ἔστι Θεός» λέγει καὶ ἡ Γραφή.

Ἐν ᾧ δὲ αὐτοὶ φωτισθέντες ὑπὸ τῶν γραμμάτων ἔπρεπε ν' ἀποτρέπωσι τοὺς ἀμαθεῖς ἀπὸ τοῦ κατατρύχοντος ἡμᾶς ὑλισμοῦ· ἐν ᾧ ἔπρεπε νὰ διδάσκωσι καὶ καταδεικνύωσι τὸ ψευδὲς τῆς λύμης ταύτης, νὰ ἐμπνέωσιν εἰς τοὺς ἐν μετεώρῳ πνεύματι φερομένους ἐκείνους ἐφήβους τὰς θρησκευτικὰς καὶ ἠθικὰς ἀληθείας· νὰ ἐξυψῶσι τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Ὑψίστου παρὰ τοῖς ἀπίστοις· νὰ ὦσι τέλος αὐτοὶ τὸ καλὸν παράδειγμα τοῖς μὴ δυναμένοις ἀφ' ἑαυτῶν διακρίνειν τὸ ἀγαθὸν τοῦ πονηροῦ, τούναντίον ἐναντίαν ἐτράπησαν ὁδόν.

Εὐχόμεθα λοιπὸν ὑπὲρ εὐρυτέρας διαδόσεως τοῦ περιοδικοῦ τῆς «Ἀναπλάσεως», ὅπερ ἐνδυσάμενον τὰ ὅπλα τῆς ἀληθείας δὲν παύεται ἐξαπλοῦν τὴν ἀλήθειαν μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς ἀπωτάτης γωνίας τοῦ Εὐξείνου Πόντου.

Ἡ μείζων ὅμως ἐπιτυχία τῆς ἠθικῆς διαπλάσεως τῶν νέων ἐναπόκειται τοῖς γονεῦσι καὶ τοῖς κηδεμόσι καὶ τοῖς ἐπιτετραμμένοις τὴν ἀνατροφὴν τῶν παίδων· ἀλλὰ δυστυχῶς αὕτη κακῶς ἀσκεῖται ὡς ἐπὶ τὸ πολύ.

Πεποίθατε, γονεῖς, ὅτι μισθωσάμενοι διδασκάλους καὶ καθηγητὰς ἐφεύρετε τὸ κάλλιστον τῆς διαπλάσεως αὐτῶν μέσον; Θησαυρήσαντες δὲ χρήματα ὑπὲρ τῶν τέκνων ὑμῶν, νομίζετε ὅτι κατελίπετε αὐτοῖς ἀποχρῶντα προμαχῶνα ἀπὸ πάσης τοῦ πονηροῦ προσβολῆς; ὄχι· πρῶτον ὑμεῖς ἀνατρέφετε τὰ τέκνα ὑμῶν ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ Κυρίου, εἶτα στέλλοντες αὐτὰ εἰς τὴν σχολὴν συμπαιδεύετε μετὰ τῶν διδασκάλων· τρίτον μὴ μισθώσασθε διδασκάλους ξηρὰ γράμματα ἐπαίοντας, ἀλλὰ πρωτίστως ἀποβλέ-

πετε πρὸς τὴν διαγωγὴν αὐτῶν· καὶ τέταρτον πλουτίζετε αὐτὰ διὰ τῶν θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν ἀληθειῶν. Τὸν βίον ὑμῶν θεωρεῖτε ἀναπόσπαστον τῆς καλῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων ὑμῶν. Εὐτυχῶς ταύτης ἐπιτυγχάνουσιν οἱ πλεῖστοι τῆς κοινότητος Τραπεζοῦντος. Χάρις δὲ εἰς τὰς ἐνεργείας τοῦ Σεβ. αὐτῆς μητροπολίτου κ. Γαβριὴλ προνοοῦνται ἑκάστοτε τα δέοντα. Ὁ ἀκάματος οὗτος ποιμὴν, βαρέως ἐνεγκὼν τὴν ἐπὶ τὰ χείρω ροπὴν τῆς ἐπικρατούσης ἠθικῆς τῶν νέων καὶ δὴ τῶν μαθητῶν, καὶ εὖ εἰδὼς ὅτι ταχέως ἡ ἀνόρθωσις ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς εἰς τὰς ἐκκλησίας τακτικῆς φοιτήσεως καὶ τῆς ἀκροάσεως τοῦ θείου λόγου, ὀὲν παύεται τοῖς πιστοῖς τὰς ἀληθείας τῆς θρησκείας κηρύττων, καθῆκον μὲν τοῖς μαθηταῖς τῶν ἐνταῦθα ἐκπαιδευτηρίων ἐπέβαλε τὴν κατὰ τὰς ὡρισμένας ἡμέρας φοίτησιν εἰς τὰς ἐκκλησίας, τὴν δ' ἐπ' αὐτῶν ἐπιτήρησιν τοῖς σεβαστοῖς διδασκάλοις μετὰ παρακλήσεως ἀνέθετο.

Ἀξιέπαινος ἡ πρᾶξις αὕτη τοῦ σ. ἡμῶν Ποιμενάρχου.

Ἐν Τραπεζοῦντι.

Φιλοποίμην Γ. Στεφανίδης.

ΒΙΒΛΙΑ ΝΕΑ

Ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν Γερμανὸς τοῖς κ. Βουλευταῖς τῆς ΙΓ' Περιόδου. *Τυπογραφεῖον Ἀλ. Παπαγεωργίου ἐν Ἀθήναις.* Τοῦ περιεχομένου τῆς ἀξιολόγου ταύτης πραγματείας, ἐν ᾗ ἐκτίθησι τὰς σκέψεις αὐτοῦ ὁ σ. Μητροπολίτης 1) περὶ τῆς διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας, 2) περὶ μορφώσεως τοῦ ἱεροῦ Κλήρου καὶ 3) περὶ τῆς χρησιμοποιήσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας, θέλομεν δημοσιεύσει ἀπὸ τοῦ προσεχοῦς φύλλου ἐν τῷ περιοδικῷ ἡμῶν τὰ κυριώτερα. Ἀπόλυτος ἀνάγκη νὰ κατανοηθῇ, ὅτι ἡ ἀσύγγνωστος τῶν ἁρμοδίων ἀδιαφορία πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἡμῶν πολλῶν κακῶν πρόξενος τῷ ἔθνει γίγνεται.

Ἱεροθέου Μητροπούλου, ἱεροκήρυκος Ἀττικῆς, σειρὰ λόγων ἐκκλησιαστικῶν ἐπὶ τῶν Εὐαγγελίων τῶν ἀναγινωσκομένων καθ' ὅλας τὰς Κυριακὰς τοῦ ἐνιαυτοῦ. *Τόμος Α'. Ἐν Ἀθήναις. Τυπογραφεῖον Ἀνέστη Κωνσταντινίδου 1892.* — Ὁ παν. ἀρχιμ. κ. Μητρόπουλος, φρονῶν πάνυ ὀρθῶς, ὅτι μεγίστη ὠφέλεια προσγίνεται τοῖς χριστιανοῖς, ἐὰν οἱ κηρυττόμενοι ὑπὸ τῶν ἱεροκηρύκων λόγοι δημοσιεύωνται, καὶ οἱ πιστοὶ ἵνα ἀναγινώσκωσιν αὐτούς, ἐξέδοτο, ἰδίᾳ δαπάνῃ, ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ, ἀποτελουμένῳ ἐξ 27 τυπογραφικῶν φύλλων, 58 λόγους λίαν πρακτικοὺς καὶ ψυχωφελεῖς, συντόμους καὶ γεγραμμένους ἐν γλώσσῃ εὐλήπτῳ, οὓς καὶ ἡμεῖς συνιστῶμεν. Συγχαίρομεν τῷ σεβαστῷ κληρικῷ ἐπὶ τῷ ἐνθέῳ ζήλῳ, ἰδίᾳ δὲ ἐπὶ τῇ προθύμῳ αὐτοῦ διαθέσει καὶ τῷ κοινωφελεῖ σκοπῷ νὰ προσενέγκῃ τοὺς λόγους αὐτοῦ πρὸς τοὺς σ. ἀρχιεπισκόπους καὶ ἐπισκόπους τοῦ Κράτους, ἵνα οὗτοι διανείμωσιν αὐτοὺς δωρεὰν πρὸς τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς ἐπιτρόπους τῶν ἐνοριακῶν ναῶν. Ἐπαινετὴ καὶ ἀξιομίμητος ἡ γνώμη τοῦ ἱεροκήρυκος τῆς Ἀττικῆς ἀρχιμ. κ. Μητροπούλου.

Παναγιώτου Χ. Δουληγέρη Ἔλεγχος τῶν ψευδευαγγελικῶν κ.τ.λ. — Ὁ λόγιος κληρικὸς κ. Δουληγέρης ὑπ' ὄψιν ἔχων τοὺς λόγους τοῦ Ἀποστόλου Παύλου λέγοντος· «Καὶ μὴ συγκοινωνεῖτε τοῖς ἔργοις τοῖς ἀκάρποις τοῦ σκότους, μᾶλλον δὲ καὶ ἐλέγχετε», ἀνέλαβε τὸν ἔλεγχον τῶν ψευδευαγγελικῶν, οἵτινες ἀπὸ πολλοῦ, πρωτοστατοῦντος τοῦ κ. Μ. Καλαποθάκη, διαιρέσεις καὶ γνώμας ἀντιβαινούσας τῷ ὀρθοδόξῳ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας πνεύματι διαδίδουσι πρὸς ἀποπλάνησιν τῶν ἁπλουστέρων, οὓς παντοίοις μέσοις ἐργάζονται καὶ ἐντοῦθα καὶ παντάχοῦ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν νὰ προσηλυτίσωσιν. Ἔπρεπε νὰ διαφωτισθῇ τὸ κοινὸν καὶ διά τινος συγγραφῆς ἀναιρούσης τὰς πεπλανημένας γνώμας τῶν ψευδευαγγελικῶν. Τοῦτο προτίθεται τὸ ἐκ 17 τυπογρ. φύλλων συγκείμενον τοῦ κ. Δουληγέρη, ὅπερ τιμᾶται δραχ. 2.

Οἱ κ. κ. ἀνταποκριταὶ τοῦ περιοδικοῦ ἡμῶν παρακαλοῦνται θερμῶς νὰ εἰσπράξωσι τὰς καθυστερουμένας συνδρομὰς τοῦ ἤδη λήξαντος καὶ τοῦ ἀρξαμένου ἔτους, ἅμα δὲ ἀποστείλωσιν ἡμῖν καὶ τὰ στελέχη τῶν προσωρινῶν ἀποδείξεων, ἵνα ἐκκαθαρίσωμεν τοὺς λογαριασμοὺς αὐτῶν. Δέον νὰ σημειώνωσιν εὐαναγνώστως τὰ ὀνόματα τῶν τε πληρωσάντων καὶ τῶν μὴ θελόντων νὰ ἀποτίσωσι τὴν συνδρομὴν αὐτῶν διὰ τὰ περαιτέρω.

(Ἐκ τοῦ Γραφείου τοῦ Ταμείου.)

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

Δαρδανέλλια· κ. Ἀντων. δρ. 10 ἐλήφθ. — Πύργον· κ. Αἰκ. Βακαλ. δρ. 10 ἐλήφθ. — Ἀλιβέριον αἰδ κ. Παπᾶ Δ. Μουντρ. δρ. 10 ἐλήφθ.— Θήραν· κ. Ι. Γαρουφαλ. δρ 40 ἐλήφθ.—Ἀλεξάνδρειαν· κ. Α. Συνοδ. φρ 13 ἐλήφθ. — Βουδα-Πέστην· πανοσ. κ. Γ. Γωγ. φρ. 1 ἐλήφθ.—Οὐνίαν· κ. Η. Μεϊμαρ φρ. 10 ἐλήφθ. —Καισσάρειαν· σεβασμ. ἀρχιεπ. κ. Ἰωαν. φρ. 10 ἐλήφθ —Νέαν Ὑόρκην· πανοσ κ. Π. Φερεντίν. ἀρχιμ. φρ 40 ἐλήφθ — Ἀργοστόλιον κτλ. Φωκ. δρ. 59.90 ἐλήφθ.— Εὐχαριστίαι πρὸς ἅπαντας τοὺς εὐαρεστηθέντας νὰ πληρώσωσι τὰς συνδρομάς των.

Τύποις Ἀ. Κολλαράκη καὶ Ν. Τριανταφύλλου
— Κάτωθι τοῦ Δημαρχείου —